

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

109790

Navod

za

pridelovanje lanú in prediva

po Belgijskem načinu.

Spisal

Andrej Piskar.

(Ponatis iz „Novic“)

V LJUBLJANI.

Založila c. k. kmet. družba. — Tisk Blaznikov.

1876.

Novob

priglasovanje land in predive

po Belgijskem načinu.

Spis

Andrej Piskar.

(Bavila v. 1890.)

V LJUBLJANI.

1890.

Navod

za pridelovanje lanú in prediva

po Belgijskem načinu.

Spisal

Andrej Piskar.

(Ponatis iz „Novic“.)

V LJUBLJANI.

Založila e. k. družba. — Tisk Blaznikoy.

1876.

Novob

za pridelovanje land in predvaja

po Belgijekem načinu

109790

Andriy Piskun

(C. 1000/1951)

RFZQ 332/1951

V LUBLJANI

1951

1951

V v o d.

Marsikaj se je že pisalo o povzdigi našega predivstva, o pripravljani in izdelovanji prediva, o predivski obrtniji in drugih rečéh, ki spadajo v predivstvo. Vendar nam še manjka celega in pripravnega poduka za obdelovanje in pridelovanje te koristne rastline.

Naši kmetovalci še nimajo popolnega podučjenja, kako naj bi lan sejali in obdelovali, da bi jim prinašal največ dobička in da bi pridelali tako predivo, kakor ga pridelajo drugod in kakor ga zahtevajo dandanes fabrike za lično in izvrstno blago.

Po severnih deželah je predivstvo jako razširjeno in v mnogih krajih eden glavnih pridelkov kmetijstva in obrtnije. Veliko lanú in prediva se prideljuje na Ruskem, Nemškem, Francoskem, Angleškem, v Holandiji in Belgiji. Na najvišjo stopnjo napredka v predivstvu so dospeli Belgijanci, Angleži in Holandčani. Med vsemi so Belgijanci prvi; od njih se učé vsi drugi. Tudi pri nas smo poskušali njihov način, in smo se prepričali, da se za naše razmere najbolj prileže.

Zato bomo tukaj poskušali ob kratkem načrtati in razložiti način Belgijskega pridelovanja, na kolikor se prilega ta način za naše razmere. Zraven tega se bomo ozirali na naše domače razmere.

Naše podnebje je večidel ugodno za lan; posebno so pa za nj pripravni nekateri kraji naše dežele. Že naše dosedanje skušnje kažejo, da pridelovanje prediva vrže pri nas veči dobiček, kot vsak drug kmetijski pridelek. Koliko dobička bi imele naše dežele, ako bi se pridelovanje prediva pri nas še zboljšalo in razširilo;

ako bi pridelovali veliko izvrstnega blaga, kakor ga pridelujejo po drugih deželah, kjer predivstvo cvete.

Tudi naše predivstvo je bilo nekdanj precej razširjeno in naše platno se je izvažalo v vnanje dežele. Toda pozneje, ko so začeli drugi narode izdelovati na strojih (mašinah) mnogo lepše in cenejše blago, mi pa nismo z njimi vred napredovali in smo pri starem ostali, so nas oni spodrinili s svojim blagom, in naše predivstvo je prišlo na nič.

Naša sl. kmetijska družba si je zraven drugih zaslug za kmetijstvo začela tudi za povzdigo predivstva prizadevati, posebno s tem, da gospodarjem po znižani ceni oskrbuje seme najbolj čislane lanu, to je tistega, ki ga pridelujejo v okraji Rigajskem na Ruskem, kjer imajo sicer ostro zimo, pa poletje toplo.

Začeli smo posnemati druge narode in poskušati njihove načine. Naše dosedanje poskušnje nam kažejo, da zamoremo tudi mi s pridnostjo in umom to doseči, kar so dosegli oni.

Naši novi časi zahtevajo tudi nove potrebe. Poprijeti se moramo vsake prilike in vsakega pridelka, kjer zamoremo kaj več pridobiti in si pomoči do blagostanja.

Prvi del.

Pridelovanje lanú.

Podnebje, zemlja za lan, njena lega, lanene sorte.

Lan ne stori na vsakem kraji, pa tudi vsaka zemlja mu ne dopada. Najbolj so mu všeč kraji blizo gozdov, kjer sta gozd in obdelana zemlja v pravi primeri razdeljena, kajti gozd dela podnebje vlažno in varuje kraj pred ostrimi in mrzlimi vetrovi. Ravno tako mu ugaja podnebje blizo velikih voda, morja in rek, kjer povsod je zrak bolj vlažen. Lan sploh zahteva vlažen in gorak kraj. Zato stori lan dobro tam, kjer spomladi in poleti pogosto dežuje in kjer huda suša ne trpi predolgo. Dolga suša mu posebno škoduje v prvi rašči, sosebno ako je lan pozno sejan.

Zemlje ima najrajše močno, rahlo in globoko obdelano. Težka mrzla ilovica, suh pesek in prod, pusta apnena in pa kislá šotnata ali pa železnata zemlja ni za lan. Ker gredó lanene korenine globoko v zemljo, si živeža iskaje, mora tudi zemlja taka biti, da se dá globoko obdelovati. Vendar se mora zemlja tudi rada osušiti. Posebno spodnja zemlja mora sicer mokroto držati, toda močvirna ne sme biti, da bi voda na njej zastajala. Njiva, na katero se lan seje, ni dobro, da bi bila v prevelikem bregu, ker na taki se vlaga in mokrota prehitro odteka in je rada suha. Še manj pa sme biti njiva v takih dolinah in ravninah, kjer voda zastaja, in se ne more odtekati, kajti stoječa mokrota in močir sta za lan čisto neugodna. Tudi ni dobro, da bi bila njiva proti mrzlim vetrovom obrnjena, ampak naj bo v zatišji, kjer bi lan posebno zgodnji lahko pozebel in sploh mu mrzli vetrovi ne ugajajo.

Globoka ilovnata zemlja z drobnim peskom ali glino mešana, da je dovolj rahla, je za lan najboljša. Ako pregledujemo in primerjamo razne zemlje tistih dežel, kjer največ lanu pridelujejo, zamoremo zemljo, kakoršna je za lan ugodna, v tri vrste razdeliti.

Prva je močna ilovnata zemlja z malo peskom in glino mešana; pravimo jej sploh težka zemlja. Druga je tudi ilovnata zemlja; toda toliko s peskom in glino mešana, da je jako rahla in dobra za obdelovati; tej pravimo sploh puhlica. Tretja je pa bolj peščena zemlja, prav malo z ilovico mešana, tako da se o mokroti prav malo ali celo nič ne sprijemlje in se naglo osuši; tej pravimo sploh peščena ali lahka zemlja. Najlepši in najličnejši lan zraste na močni, z dosti peskom in glino mešani ilovnati zemlji. Kolikor rahleja je zemlja, toliko lepše in ličnejše lan zraste na nji; kolikor je pa zemlja bolj držeča in ilovnata, toliko hodnejši je lan. Tudi nanesnina ob vodah in rekah, ako je dovolj drobna in držeča in ni preveč prodnata, ne presuha, je dobra za lan. Ako je v zemlji preveč sprstenine, je lan ne obraja, zato ne stori dobro na šotnatem in mahovitem svetu. Če je podnebje in vreme lanu ugodno, toplo in vlažno, stori lan dobro, če mu tudi zemlja ni tako po godu. Kedar mu pa vreme ne ugaja, je pa treba za nj bolj ugodne zemlje.

Belgijanci, kateri pridelujejo največ in najlepšega lanú, imajo tudi različno zemljo. Večidel Holandije in Belgije je naplavna zemlja, katero so v teku časa nanosile velike reke, ki se tam v morje izlivajo. Ker zemlja skoro tako nizko leži, kot morje, zato so po več krajih napravljeni jezovi in nasipi, ki branijo, da valovi ne pluskajo na suho zemljo. Zemlja je navadna naplavina (Alluvium). Po nekaterih krajih premaguje močna ilovica, po drugih je ilovica zelo s peskom mešana, in zopet se nahaja po nekaterih krajih tudi prod pa glina. Čeravno je zemlja precej različna, vendar pridelujejo povsod lep lan in izvrstno predivo. Samo čisto suh in pust pesek, pa mrzla, težka ilovica nista za lan.

Zelo enaka zemlja je tudi na Irskem, tam, kjer

lan raste, samo da je sploh nekaj bolj mastna in ima več sprstenine, kot v Belgiji. Tema dvema podobna je tudi Ruska zemlja po Baltiškem primorji, kodar največ lanú in lanenega semena pridelujejo.

Lanú je več sort. Oziroma na čas setve imamo zimski in letni lan.

Zimskega sejemo jeseni, konec velikega srpana, ostane čez zimo in dozori okoli kresa. Po nekaterih krajih mu pravijo „turšek“ (turk). Prediva dá veliko in močnega, samo da je nekoliko trdo in ostro. Semena ima veliko in izvrstnega, najboljše za olje. Predivo zimskega lanú je bolj za hodna in močna dela. Morebiti bo sčasoma mogoče tudi iz te vrste lanú napravljati lično blago.

Letni lan je tudi spet dvojni: eden je zgodnji jarec, ki ga sejemo spomladi, kakor vreme in zima pripusti; on dozori konec malega srpana ob ajdovi setvi ali malo pozneje. Drugi je pa pozni, ki se zove podlan, ki ga sejemo tisti čas, kot ajdo, in dozori pozno jeseni. Prav za prav dozori seme malokdaj in še to komaj za olje. Ta lan ima sicer precej lično, toda slabo predivo.

Pa tudi jarca je več sort in sicer pri nas „lenovec“, ki ima zaprte glavice, in pa prezlej, ki mu glavice same razpokajo, kedar je seme zrelo. Prezlej ima sicer več semena, toda predivo je bolj kratko in tudi ni tako močno, kot pri lenovcu. Zraven tega je treba paziti, da seme ne prezori in ne uide. Mi se bomo držali le lenovca, kajti ta — rekli mu bomo sploh lan — ima najboljše predivo, in je podlaga predivske obrtnije vseh predivskih dežel.

Kakor pri vseh kmetijskih semenih, je tudi pri lanu treba seme menjati. To ni samo pri nas, marveč tudi drugje, in to ni vselej dosti samo v domačem kraju, ampak je včasih treba seme dobiti iz daljnih krajev. Tudi Belgijanci in Angleži dobivajo seme iz drugih dežel, vendar so začeli že tudi domá si iz tujega semena pridelovati mnogo domačega požlahnenega semena.

Najboljše laneno seme se dobi iz Ruskega in iz Holandije. Če prav si v mnogih krajih pridelujejo do-

mače seme in ga pri setvi z domačim menjajo, vendar od časa do časa sejejo Rusko ali Holandsko izvirno seme. Prvo seme, ki priraste iz izvirnega, je skor ravno tako izvrstno, kot izvirno seme, včasih še celo boljše, pravijo mu „rožno seme“ ali „rožni lan“. Iz tega semena izrastlo seme je še tudi precej dobro, vendar je pa še boljše, če eno leto počiva, predno se seje; temu pravijo semenski lan. Dalnje seme je pa še slabeje in je za seme samo takrat, če eno ali dve leti počiva, in že se premenja iz enega kraja v drugega.

Seme menjati je že sploh potreba pri vseh kmetijskih rastlinah, a še posebno pri lanu.

Nobeno seme ni tako izbirčno kakor laneno, in nobeno nima tolikega vspeha na dober pridelek, ko ravno laneno seme. Če je seme dobro, se sme pričakovati lep pridelek.

Rusko seme pride iz Ruskih in Pruskih primorskih mest: Rige, Pernava, Memelna, Kraljevca itd. Seme od tam pride v sodcih ali lajтах. Holandsko seme pride najlepše iz okolice Seeland o Renovih izlivih, zato se tudi kliče „See landsko“ seme. Razpošiljajo ga v žakljih.

Gnojenje, obdelovanje in priprava zemlje za lan; setev in vrstenje.

Lan potrebuje globoko obdelane, rahle in gnojne zemlje. Lanene korenine se razprostirajo skor tako globoko v zemljo, kolikor gre steblo nad zemljo. Če zemlja ni globoko obdelana in zrahljana, ne morejo korenine daleč v tla, se ne morejo razprostirati v zemlji, in ker jim manjka živeža, tudi steblo ne more rasti in ostane kratko.

Zemlja za lan mora biti gnojna, toda ne s surovim gnojem; lanu se ravno pred setvijo ne sme gnojiti z živinskim gnojem, ampak treba ga je sejati na tako zemljo, ki ima staro gnjilno moč in je bila poprejšnjemu sadežu pognojena. Če je zemlja, za lan namenjena, premalo gnojna, in je na vsak način treba gnojiti, se gnoji s prav podelanim živinskim gnojem, ali pa z gnojnico. Če se gnoji z gnojem, se mora gnoj že prejšnjo jesen

podorati, da pozimi razpade in se poprej dobro z zemljo pomeša, predno se lan seje. Če se pa z gnojnico gnoji po Belgijski navadi, se pa gnojnica na njivo vozi in poliva proti koncu zime ali pa zgodaj spomladi pred setvijo.

Za lan je gnojnica mnogo boljša kot pa trd živinski gnoj. Surov gnoj lanú še škoduje, ako bi se mu pognojilo pri setvi. Surov gnoj, ko začne v zemlji razpadati in se krojiti, rastline jako močno žene, da bogotno rastejo, pri tem pa nimajo časa, si pravega živeža poiskati in se vtrditi, zato ostanejo hodne in vodene, namesti čvrste in močne. Tak lan rad poleže, ker nima prave moči; predivo je hodno in ga veliko odpade pri izdelovanji. Na oči se vidi veliko blaga, toda slabo je. Temu nasproti pa z gnojnico gnojeni lan jako lepo raste, stebila so drobna in dolga, predivo pa močno in lično. Gnojnica razvija namreč svojo gnojilno moč v zemlji bolj rahlo in ne tako močno, kot trd gnoj, kar je za lan veliko koristneje.

Zemlja, na katero mislimo lan sejati, se različno obdeluje, kakor je namreč trda ali mehka, ilovnata ali peščena. Ako hočemo od lanú dobiček imeti in lep pridelek pridelati, moramo pri obdelovanji sploh tako-le ravnati:

Njivo, na katero se lan seje, je treba še poprejšnje leto preč po žetvi preorati, posebno če je strnišče, da se preobrne. Sedaj ni treba globoko orati, 4 ali 5 palcev je zadosti. Če je zemlja premalo gnojna in se misli z živinskim gnojem gnojiti, se takrat pognoji in gnoj podorje. Tako leži v brazdah do jeseni. Jeseni malo pred zimo se brazde prevlečejo in njiva se še enkrat, pa globoko preorje, da se gnoj preobrne in z zemljo zmeša. Pri tem oranji se mora njiva v ozkih krajih pustiti po tri ali štiri brazde skupaj z globokimi nazori, da se spomladi prej ko prej osuši. Tako ostane zemlja v brazdah čez zimo, da razmrzne in se gnoj razkroji in s prstjo dobro zmeša. Konec zime ali pa zgodaj spomladi, kakor hitro se dá, se njiva z brano dobro povleče, da se prst zdrobi in poravná, in če se hoče njiva z gnojnico gnojiti, se zdaj gnoji. To delo in gnojenje se mora, kar se dá, zgodaj opraviti; če je mo-

goče, je to še pozimi dobro. Pozneje, ravno pred setvijo ni tako dobro z gnojnico polivati, ker bi tak lan potem bolj hoden zrastel.

Ko se njiva po gnojenji osuši, jo je treba zopet povleči z brano; to se mora delati toliko časa, dokler ni njiva popolnoma gladka, prst popolnoma drobna, da ni več kep po njivi. Če zemlja ni premokra, se po vsaki vlaki z valjem povalja, da se prst bolj zdrobi in njiva lepše pogladi.

Prav pred setvijo se njiva še enkrat, pa plitvo preorje, toliko, da se zemlja obrne in da pride seme v vlažno prst; potem se sopot z brano čedno povleče in to tako dolgo, da je prst popolnoma drobna in rahla, brez vsake kepe, tako kakor da bi bila skoz rešeto presejana. Zdaj, ko je njiva tako pripravljena, kot greda v vrtu, se seme vseje in sicer kar se dá enakomerno. Nekateri sejejo laneno seme prvič po dolgem, potem pa še počez, da se bolj enako naseje.

Po nekaterih krajih sejejo lan tudi z mašino kakor druga žita.

Ko je lan vsejan, se z rahlo brano čedno zavleče, da se seme zakrije. Dobro je, če se z brano enkrat po dolgem, enkrat pa počez povleče, ker se seme lepše in boljše zagrne. Pregloboko seme ne sme priti; en palec globoko je ravno prav. Ko je to storjeno, se njiva še z rahlim valjem povalja, da se lepo pogladi kot po mizi in pa, da se prst okoli semena pritisne. Če je zemlja mokra, da se sprijemlje, se ne sme valjati, pa tudi takrat ne, če bi se bilo kmalu dežja nadjati.

Posebno se mora pri laneni setvi gledati na to, da je zemlja globoko obdelana in rahla, — da ima dosti stare gnojne moči v sebi, — da je popolnoma plevela očišena, — da je tako skrbno obdelana, kakor greda v vrtu. Na taki zemlji smemo pričakovati lepega pridelka.

To doseči pa ni nič posebnega, nič umetnega. Glavna stvar je brana pri obdelovanji; za lan ni zemlja nikoli preveč zdrobljena in zrahljana. Zato pravijo Belgijanci: „kdor hoče lanú pridelovati, ta mora znati brano vtruditi.“

Setev je najboljše opraviti zjutraj ali pa zvečer, ko je zemlja bolj vlažna. Sploh se mora paziti, da pride

seme v vlažno prst. Posebno dobro je, če pride seme še v zimsko vlago in Belgijanci sami prav dosti držé na to. Če te ni, je pa treba čakati ugodnega časa po dežji, ko je zemlja vlažna. Pri setvi je dobro, da je tiho vreme brez vetra, da se prst preveč ne osuši. Če se zvečer seje, je dobro, da se seme še le zjutraj zagrne, da se ponoči rose napije.

Posebno je pa treba skrbeti tudi za to, da je njiva povsod enakomerno gnojna, kajti če to ni, je tudi lan zeló različen na eni in isti njivi. Če se z gnojnico gnoji, mora se paziti, da se gnojnica povsod enako polije in razdeli. Zato se mora tudi gnoj, če se ž njim gnoji, že prejšnje leto podorati in potem njiva zopet jeseni še enkrat preorati, da se zemlja bolj z gnojem zmeša in bolj enakomerno gnojne moči navzame. — Treba je tudi paziti na to, da je seme povsod enako nasejano. Če ni enako, tudi lan enako ne raste, redka stebila so dolga in močna, vejnata in hodna, lakno je močno in hodno; gosta stebila so pa bolj drobna, lakno je ličnejše, toda slabše, pri spravljanji se mora vse zbirati; to veliko dela dá, pridelek pa vendar ni lep.

Posebno je treba prevdariti, kako gosto se lan seje. Pri tem je treba na mnogo reči gledati; ali sejemo lan za seme, ali ga sejemo za predivo, ali pa za vse skup; gledati moramo tudi, kaka je zemlja, ali je gnojna ali pusta in na še marsikaj družega.

Sploh sejejo lan za predivo gostejše, za seme pa redkejše. Kolikor gostejše se seje, toliko manj je steblo vejnato, toliko lepše je lakno in toliko več je prediva. Če se redkeje seje, je pa steblo bolj vejnato, lakno bolj hodno, toda seme je lepše in več ga je.

Za predivo se mora seme sploh gosto sejati, na oral zemlje $3\frac{1}{2}$ do 4 vagane. Če je zemlja bolj peščena, ali sploh bolj pusta, se seje nekoliko redkejše, če je močna in gnojna zemlja, pa gostejše.

Po mnogih krajih, posebno na Angleškem, si pridelujejo seme še tudi doma, da jim ni treba toliko tujega semena. Za seme se mora pa lan redkejše sejati, če se prav za to seje, da se dobro seme pridela; najbolje je $2\frac{1}{2}$ do 3 vagane na oral. Če redkejše, lepše je seme, toda lakno je hodno, posebno zato, ker se

mora lan, ki je za seme namenjen, pustiti, da popolnoma dozori.

Sploh se lan za seme prav tako obdeluje in zemlja tako pripravlja, kakor za predivo, samo da se bolj redko seje in pa da se pusti popolnoma dozoriti.

Treba je tudi prevdariti čas setve, kdaj je boljše sejati, zgodaj ali pozno. V Belgiji hvalijo zgodnjo setev, po nekaterih nemških okrajih pa pozno. Obojni imajo svoje posebne nagibe; obojnih nazori gredo na to, da lan potrebuje v svoji prvi rasti vlage. Vlaga je prva zimska, ki jo navadno podpira dež meseca malega travna. Velikega travna se zemlja osuši in proti koncu rožnika je navadno spet deževno vreme s plohami. Ta dva časa sta za setev ugodna. Poglejmo zdaj, kateri je boljši.

Zgodnja setev pride v zimsko vlago, podpira in moči jo navadno pohleven dež malega travna; ako nastopi mrzlo vreme, včasih zastane in raste bolj počasi, posebno s prvega, toda med tem časom se toliko bolj ukorenini, in ko je enkrat vreme ugodno, začne prav dobro rasti. Posebno dobro je to, da zgodnje setve nikoli bolhe ne nadlegujejo, ker lan že odraste, ko se ta mrčes izleže.

Pozna setev ne pride v zimsko vlago, ampak jej primaka deževje konec rožnika in začetek malega srpana; zeleni bolj naglo in se naglo razvija, toda, če nastopi suša, zastane in mnogokrat se čisto posuši. Pozno setev tudi bolhe jako rade pokončajo, posebno če je ta čas suho vreme. Samo v tem ima pozni lan prednost pred zgodnjim, da nikoli ne pozebe. Vendar se tudi zgodnemu to redkokrat primeri, kajti če prav spomladi včasih zmrzne, vendar prenese 2 do 3° R. pod ničlo brez škode.

Po tem takem je zgodnja setev sploh boljša ko pozna, in tudi Belgijanci trde zgodnjo setev. Zgodaj sejani lan sploh veliko čvrsteje raste, ker ima več časa se razviti in vtrditi, manj poleže in je mnogo trdnejšega in ličnejšega lakna, kajti če nekoliko bolj počasi raste, se steblo in lakno veliko bolj razvije in vtrdi. Nasproti mora pa pozno sejani lan bolj hitro rasti in nima časa se vsestransko razviti in vtrditi; ima bolj

rahlo lakno, rajše poleže in pri izdelovanji ga več odpade. Tudi že zgodnji lan odraste, ko navadno suša nastopi, da mu ne more toliko škodovati. Iz tega namena je tudi dobro zemljo globoko obdelovati, ker se vlaga manj osuši v globoki zemlji, korenine gredó globlje in manj trpé od suše.

Če je vreme ugodno, začnejo Belgijanci že sredi sušca meseca lan sejati. Zato se mora zemlja že jeseni pripraviti v ozke kraje z globokimi razori, da se spomladi prej osuši. Če je zemlja močvirna in zima neugodna, se vé, da se ne more vselej ta čas sejati, toda malega travna imajo pa že vselej lan v zemlji.

Tisti, kateri drzé na pozno setev, sejejo lan še le meseca maja ali pa začetkom rožnika.

Gledé na lastnosti semena je treba paziti, da se seje popolnoma dobro seme, naj bo že domače ali tuje. Za setev je samo najboljšé, najlepše in popolnoma dozorelo seme rabiti. Kakor smo že enkrat rekli, ni nobeno seme tako izbirčno, kakor ravno lanéno. Že dobro seme včasí pri vsi pridnosti ne stori dobro, iz slabega semena pa ne moremo dobrega pridelka pričakovati. Lastnosti dobrega semena domačega ali tujega so: dobro seme ima zdrav duh, beži iz roke, je svetlo rujave barve, polno, malo pa napeto in čvrsto. Slabo seme pa nima zdravega duha, diši včasí po plesnobi in zaduhnelo, če se v roke prime, se sprime v kepe, ali vsaj nerado gre izmed prstov, je tamne, umazane in motne barve, plošnato pa lahko. Dobro seme, če se dene na vročo, železno ploščo, poka in odskakuje iz plošče, v vodi pade na dno; slabo pa na plošči ostane in izogljéní, v vodi pa po vrhu plava. Ako hočemo videti, če je kaljivo in koliko ima moči za samostojno razvitje, denimo nekako število zrn, kakih 50 ali 100 v posodo z vlažno žagovino napolnjeno, pokrijemo seme še z nekoliko žagovino in vse to na toplem kraju zmiraj vlažno držimo. Kmalu bomo videli, koliko zrn kali, in če je seme čvrsto, se male rastlinice hitro in lepo razvijajo, in kolikor čvrsteje je seme, toliko dalje se rastline drzé v mrtvi žagovini. To je dobro vselej s semenom poskusiti, predno ga sejemo, da vidimo, kakošno seme imamo, če zelení vse ali ne, pa ga vemo gosteje ali redkeje sejati.

Kakor smo že rekli, je Rusko seme najboljše za setev. Toda, kakor je ni dobre reči, da bi se ne dala slabo rabiti, je tudi s tem semenom mnogo prevare in Belgijanci sami ne zaupajo dosti, da bi bilo vsako seme res izvirno, ki pride iz Ruskega. To je lahko razumeti. Marsikateri kmetovalci gledajo preveč le na ceno in ne porajtajo, ali je blago dobro ali slabo. Tako je tudi tukaj. Dobro blago ne more biti po ceni, da se pa tudi mali ceni vstreže, prodajajo prekupci mnogo pomešanega in slabega blaga za izvirno Rusko seme. Kdo se ne zmisli pri tej priliki, koliko prevare ravnajo nekateri naši brezvestni prekupci z detelnim semenom, ki je namenjeno za kupčijo v druge dežele. Prav tako se godi z Ruskim launenim semenom. Že se dobi dobro seme pri poštenih trgovcih, toda mnogo je slabega. Najboljše je, če kupimo seme na mestu, kjer je rastlo, da smo prepričani, da je dobro in izvirno. Nespametno je, pri kupovanju semena, naj bo že domače ali tuje, na par krajcarjev gledati, pri tem pa ves dobiček in ves pridelek v nevarnost postaviti.

Predno se seme seje, naj bo domače ali tuje, mora se skrbno očistiti in prevejati, da se ves plevel odpravi, ker se potem veliko nepotrebne pletve in veliko dela prihrani.

Poglejmo pri tej priliki nekoliko obdelovanje in gnojenje Belgijancev.

Glavni značaj Belgijskega kmetijstva je globoko obdelovanje zemlje. Oni svoje polje obdelujejo s plugi pa tudi z lopatami, — da, Belgijancu je lopata glavno kmetijsko orodje. Počasi obdelajo zemljo na poldrugi čevelj globoko. Večidel ravnajo tako le: Njive imajo razdeljene v kraje po sežnji široke, in če je zemlja močvirna, imajo drenažo ali pa globoke razore. Vsako leto vzamejo pri obdelovanju z lopatami en čevelj zemlje od vsakega kraja, in do poldrugi čevelj globoko, ter jo premečejo v razor k sosednemu kraju, tako, da nastanejo novi razori, toda za en čevelj premaknjeni. To se ponavlja zaporedoma vsako leto, in po takem imajo njivo v šestih letih čez in čez za poldrugi čevelj globoko predelano. Pri tem skrbé, da se sadeži vsako leto primerno vrsté in zemlja dobro gnojí.

Ko je ta kolobar okoli, je tudi vsa zemlja rahlo in globoko obdelana. Ravnajo pa tudi tako-le: Pred zimo, kedar njivo prašé, katero še sploh jako globoko orjejo, gredó pri oranji delavci že za vsakim plugom z lopatami in vzamejo iz brazde še za eno brazdo prsti globočjeje ter jo zmečejo na vrh brazde, in tako naprej, da pride vsa zemlja za dve brazdi globoko obrnjena.

Pri nas, se vé da, še ne bomo kmalu tako daleč, da bi zemljo sploh za poldrugi čevelj globoko obdelovali, ker prvič se to more sčasoma doseči, drugič pa tudi ni vsaka zemlja za tako globoko obdelovanje pripravna. Vendar prizadevajmo si, da bomo imeli zemljo vsaj kakih 9 do 12 palcev globoko. To ni tako težko in to moremo že z navadnim zboljšanim plugom doseči, če je za globoko oranje prav napravljen. Posebno je za to dober Hohenhajmski plug.

Belgijanci sejejo mnogo kupčijskih rastlin in zato ne pridelujejo toliko slame, da bi pri obilni živinoreji mogli živini vedno sè slamo nastiljati, druge stelje pa tudi nimajo v obilji. Zato imajo navado, da hleve z vodo poplakovajo in snažijo. Samo ob sebi pa se razume, da je to le poleti mogoče, kajti pozimi mora živina imeti toplo ležišče. Ta poplaka — živalski izmečki z vodo zmešani — jim je izvrsten gnoj. Da se jim gnojnica ne izgublja, imajo hleve tlakane in iz hlevov držé odtoki v prav za to napravljene, dobro obzidane jame. Gnojnici primešajo po potrebi še človeških izmečkov ali pa ogršičnih preš iz oljarnic. Toda nikoli ne mešajo tje v en dan vse skupaj, marveč napravljajo gnojnico več sort, za vsako zemljo in za vsak pridelek posebej. V tem so tako izurjeni, da v vseh okoliščinah vedó pravo zadeti. Pri gnojenji dobro pazijo, ali je njiva na solnčni ali senčni strani; za vsakotero zemljo napravljajo drugačno gnojnico. Na suho in gorko zemljo ne vozijo gnojnice iz človeških izmečkov, tudi ne sme biti za tako zemljo preveč preš, ker bi v hudi suši lan zgorel, če bi bila pa mokra letina, pa poleže. Tudi pazijo na to, če je njiva že izmolzena ali pa še močna; na prvo spravljajo bolj mastno gnojnico, na drugo pa slabejo. Če je sama gnojnica brez preš, mora biti ravno prav godna, predno se poliva. Godna

je gnojnica takrat, kedar začne stoječa se krojiti in duh razvijati. Če se v gnojnico devljejo ogršične preše, se stolčejo in potem z gnojnico zmešajo. Taka gnojnica mora pa samo kake tri dni stati, predno se poliva, kajti, če bi predolgo stala, ni tako dobra.

Ker imajo Belgijanci sploh rahlo in globoko obdelano zemljo, katera mokroto rada pije, lahko z gnojnico vsak čas gnojé, veliko bolj kot s trdim gnojem. Gnojnica ima že v tem prednost pred trdim gnojem, ker ima vse redilne snovi že v taki obliki, kakoršne ravno rastline potrebujejo, namreč v vodi raztopljene.

Poglejmo še kolobarenje ali vrstenje pridelkov, kar lan zadene.

V tem oziru sicer ne moremo podati gotovih in natančnih pravil, kajti v vsakem kraji kolobarijo nekoliko drugače, tudi zahteva vsaka zemlja in vsako podnebje drugačno vrstenje pridelkov. Gnojenje tudi mnogo določuje v tem oziru.

Vsak kmetovalec vé, da ne stori na eni in isti njivi vedno ena rastlina, kajti vsaka rastlina potrebuje nekoliko drugačnega živeža. Če sadimo na njivo letos krompir, ga drugo leto ne smemo zopet ondi saditi, če tudi bi zemljo pognojili. Vsejmo pa na krompirišče rž, bo tudi brez gnoja dobro storila. Vsaka rastlina povžije iz zemlje nekaj snovi za več časa, katerih posebno potrebuje, tako da se morejo še le čez več let z gnojenjem in obdelovanjem namestiti.

To se more samo po kemijskem potu razjasniti. Rastline sploh obstojé po večem delu iz enih in istih kemijskih prvin, toda njihova sestava je zeló različna. Nekatere potrebujejo za rejo svojo mnogo kalja, druge fosforokislino, zopet druge več apnine, kremenine itd. Vzemimo, da je zemlja previdena z vsemi potrebnimi tvarinami vrastlinsko rast. Rastlina, ki potrebuje mnogo kalija, bo v njej dobro storila, ker najde dovolj živeža. Vsejmo jo še enkrat, nam bo pa slabeje storila zato, ker poprejšnja je povžila veliko kalija, kateri se z drugimi tvarinami ne dá namestiti. Vsejmo pa tako rastlino, ki potrebuje manj kalija, pa več fosforokislino; ta nam bo pa dobro storila tudi brez gnoja, ker najde dovolj živeža, ki ga poprejšnja rastlina ni povžila. Tako se dá

večkrat zaporedoma na eno in isto njivo sejati, treba pa ni vsakokrat gnojiti, ako se rastline umno menjajo in vrstijo.

To je le teoretično rečeno, da se more stvar razjasniti; sicer je pa pri tem gledati na veliko reči. Treba še poznati zemljo, kakošne vrste je, katere tvarine ima sa ma vej sebi in katerih jej manjka. Poznati moramo tudi rastline, kakošnega živeža potrebujejo; gledati moramo na to, katere rastline in pridelki se tu ali tam bolj splačajo. Gledati moramo na klimatične razmere in še na mnoge druge reči. Vednost in skušnja nas uči potem pravo zadeti.

Glavna stvar, na katero mora kmetovalec gledati pri vrstenji, je pa ta, da ne seje in ne sadi takih rastlin drugo za druge, katera imajo enake lastnosti, enake korenine ali enako zrnje, ampak za sadežem, ki ima zrnje glavni namen, naj seje takega, kateremu so glavni pridelek korenine, — za rastlinam, ki imajo široko perje, naj seje rastline z ozkim perjem, — za žitom, ki navadno dosti plevéla zapusti, naj seje rastline, ki se okopavajo, da se plevél zatare, — na tako zemljo, kjer je prst po vrhu zeló izmolzena, naj seje detelje, ki delajo globoke korenine in najdejo globočjeje še dosti živeža, zraven se pa zemlja spočije in se plevel zaduši.

Nimamo prostora tukaj obširno razlagati vsega tega. Zato hočemo samo pogledati, kako kolobarijo Belgijanci, ki so mojstri v kmetijstvu.

Njihovo kolobarenje nima ravno strogo znanstvene podlage, marveč je izpeljano bolj po praktičnih skušnjah. Po njihovih izgledih poskušajmo, kateri bi bili za naše razmere najboljši.

Poskusimo tukaj nekoliko načrtati sestavo Belgijskega kolobarenja, kakor nam jo popisuje imenitni kmetovalec Aelbroeck.

Kolobar za močno težko ilovnato zemljo:

1. Oves; 2. pesa ali ječmen; 3. pšenica; 4. rž ali repa; 5. krompir; 6. rž; 7. lan.

1. Detelja; 2. ječmen; 3. raps; 4. pšenica; 5. rž; 6. krompir; 7. repa; 8. oves ali ječmen; 9. lan.

Kolobar za dobro peščeno zemljo:

1. Pšenica; 2. rž; 3. ječmen in repa; 4. krompir; 5. pšenica; 6. rž; 7. lan; 8. detelja.

1. Krompir; 2. pšenica; 3. rž ali ječmen; 4. oves; 5. lan; 6. rž; 7. detelja.

1. Ječmen; 2. rž; 3. krompir; 4. pšenica; 5. rž in repa; 6. lan; 7. oves; 8. detelja.

Tukaj moramo opomniti, da sledi na krompir povsod pšenica; pri nas pa pšenica na krompirjevišči večidel slabo stori.

Kolobar za revno peščeno zemljo:

1. Detelja; 2. oves; 3. rž in repa; 4. ajda; 5. ječmen; 6. oves; 7. rž; 8. lan.

1. Lan; 2. rž; 3. krompir; 4. oves; 5. detelja; 6. rž ali ječmen in repa.

Iz teh izgledov ne sledi, da bi morali mi prav tako ravnati, ampak to nam bodi le v izgled, da bomo poskušali, kako bi za naše razmere najboljše bilo. To kolobarenje ima na prvi pogled še to prednost, da sadeži še le k večjemu na 4. leto na tisto mesto pridejo, lan pa ne pred 5. ali 6. letom.

Poglejmo, kako kolobarijo na Moravskem v Schönberški okolici. — Ni ravno vredno naštevati vsakovrstno kolobarenje ondašnjih kmetovalcev, ker ni vse dobro. Omenimo dva šestletna kolobarja Schönberške kmetijske in predivske učilnice za nižave in pa en štiriletan kolobar nekega dobro vredjenega gospodarstva za bolj hribovske lege.

Prva dva kolobarja sta:

1. Detelja; 2. pšenica; 3. grah (pri nas bi smel biti tudi fižol, ki ga tam ne sadé); 4. rž; 5. koruza in lan; 6. jaro žito.

1. Detelja; 2. raps; 3. rž; 4. grah; 5. lan; 6. jaro žito. — Gnoji se vselej okopavini ali grahu.

Drugi štiriletni, prav za prav petletni kolobar se glasi tako-le:

1. Oves, v oves se vseje detelja; 2. detelja se prvo leto kosi; v drugem letu služi ovcam za pašo; 4. deteljišče se pognoji in vseje rž; 5. po rži sledi lan.

Gosp. Hulderson, goditelj in vodja predivoizdelovalnice na Koroškem, priporoča lan sejati najboljše na deteljišče, posebno pa priporoča on za lan onemogle

ravnike in senožeti, če niso močvirni; lan tam izvrstno stori, ker je zemlja spočita in ni treba za lan gnojiti. Tako senožet se jeseni globoko preorje in čez zimo pusti v brazdah ležati, da razmrzne. Spomladi se ravna tako, kakor smo zgoraj pri obdelovanji sploh govorili. Lanišče se dobro pognoji in vseje žito, v žito se pa vseje trava. Tako se senožet pregnoji in dva lepa pridelka se dobita od nje.

Poglejmo še, kaj pravijo skušeni kmetovalci drugih dežel o kolobarenji, kar se lanú tiče.

Angleži posebno priporočajo, da se lan ne seje pred 6. ali 7. letom na eno in isto njivo, ako hočemo dober pridelek imeti. Oni odsvetujejo lan sejati na gnoj, ampak na tako njivo, ki je bila poprejšnjemu ali pa še letjemu sadežu prej pognojena.

Belgijanci radi sejejo lan na oves, Angleži pa raje na pšenico. Angleži svetujejo na gnojeno okopavino sejati pšenico ali rž, in potem še le lan, ker pravijo, da lan prebohotno raste, če se prec na okopavino seje, zraven se pa pridelava lepa strnina.

Drugi kmetovalci pa zopet trdé Angležem nasproti, in med temi tudi Belgijanci, da ni dobro lanú sejati še le na strnino, če je bila strnina na gnojeni okopavini, in to zato, ker je taka zemlja še preveč izmolzena in prepusta za lan, marveč da je boljše, da se seje lan prec na okopavino, če ne, je treba strnišče za lan gnojiti. — To nasprotno trditev moremo s tem razjasniti, da imajo Angleži gotovo boljšo in bolj gnojno zemljo nego drugi.

Po južnem Nemškem, v Šleziji, na Bavarskem, Virtemberškem, ob Renu in niže doli proti Holandiji sejejo lan radi na ozimino, pred katero je bila gnojena okopavina ali pa gnojena detelja. Včasi ga sejejo tudi na krompirjevišče, če je bilo krompirju gnojeno; sejejo ga tudi na oves, pred katerim je bila gnojena okopavina ali pa detelja.

Opomniti moramo tukaj, da pri nas ni navada sejati oves na gnojeno okopavino ali na deteljo.

Za lanom radi sejejo rž ali pa oves in deteljo. Če sejejo deteljo, jo vsejejo v lan ravno pred pletvijo, da jo plevice nekoliko v zemljo zagrnejo.

Delu po setvi, pletev, zoritev za predivo in za seme, spravilo.

Ko je lan vsejan, je večje delo opravljeno. Vendar je treba še marsikaj paziti in marsikaj opraviti, predno je lan zrel.

Ako kmalu po setvi suša nastane, ali pa če se po močnem deževanju skorja po njivi naredi, je treba njivo povaljati, da zrak lože zeleni. Prva dôba rasti je najvažnejša za lan. Posebno je treba, da ima takrat dosti vlage in primerno gorkoto.

Čeravno je njiva za lan skrbno pripravljena in plevela očiščena, se plevel vendar še rad pokaže in takrat je treba ga pleti, kakor hitro dva ali tri palce visok izraste. Pleti se mora prav skrbno, da ni treba večkrat ponavljati, pa hitro, da se brž opravi in da lan preveč ne odraste.

Najboljši za pletev so nedorasli otroci in dekleta, toda morajo bôsi biti, da manj škode napravijo in če je moč, naj plevice gredó proti vetru, da veter potlačeni lan zopet vzdigne. Če se čedno pleve in če lan še ni prevelik, se yes lepo vzdigne in poravná, če prav se malo potlači. Če se pa pri pletvi ne pazi in se lan preveč v tla pomandra in pohodi, se mu pa škoda dela.

Pleti se mora, če je moč, po dežji, ko je zemlja vlažna, da se plevel s koreninami izruje, kajti če je zemlja suha, se korenine potrgajo, plevel pa zopet raste. S praličami ni dobro pleti, ker se gostemu lanu škoda dela. Če plevel le sili, ga je treba večkrat pleti.

Pleti se sme, dokler ni lan za malo ped visok, če je viši, mu pa še škoduje. Ako je zemlja za lan prav izbrana in dobro obdelana, ter plevela čista, ni treba veliko pleti; če pa zemlja ali pa seme ni dosti čisto, napravi pletev veliko dela. Zato se mora seme pred setvijo skrbno čistiti, da je manj dela, kajti pletev vzrokuje mnogo stroškov, in zato je treba, kar je moč sejati na čisto zemljo in pa čisto seme.

V prvi rašči mu posebno bolhe škodujejo, ko začnejo mlade rastline perjiče poganjati, katere objedó tako, da pokvarijo vso setev, to pa posebno takrat, če je suša in toplo vreme. Ko začnó rastline steblo delati,

jim bolhe več ne škodujejo. Zato je vselej boljše lan sejati, da že nekoliko odraste, predno se ta mrčes zaplodi. Če je njiva gladka brez kep, se ta mrčes ne more skrivati in se manj razširja. Ako se bolhe zelo razširijo, svetujejo nekateri njivo s česnjevo vodo o lepem vremenu poškopiti, v deževji pa s pepelom ali gipsom postupati. Nekateri tudi svetujejo petrolej z vodo zmešan.

Zoritev ima zopet mnogo v sebi, in o tej vladajo različne misli. Zoritev se zamore sploh v 3 stopinje razdeliti. Prva stopinja zoritve je prec po odcvetenji in lan dá v tej dobi krasno predivo, pa nič semena. Druga stopinja zoritve je potem, ko začnejo glavice rumeneti in perje od stebela večidel odpade. Takrat se dobi čvrsto predivo in seme za olje, včasih tudi za setev. Tretja stopinja zoritve je tista, ko perje odpade, steblo zrumeni, glavice postanejo rujave, seme trdo in svetlorujavo, predivo je hodno.

Sploh veljá pravilo, da lan v prvi zoritvi in bolj zelen poruvan dá lično in žlahno predivo, če se pa lan bolj zrel ruje, je pa predivo hodneje, toda čvrsteje in dobi se seme od njega.

Poglejmo te reči bolj na drobno.

Lakno je najlepše takrat, ko lan odcvete in neha rasti; takrat postane lakno vlačno in trdno. Če se lan takrat poruje, se dobi najličnejše predivo, ki se dá najlepše beliti. Ako hočemo posebno lepo predivo imeti in če lan lepo raste, porujmo ga takrat, ko začnó peresa na dolnji strani stebela rumeneti in veneti. Takrat so glavice še zelene in seme nima nikake vrednosti.

Ako pa hočemo dobiti blago srednje vrste, se lan poruje v drugi dôbi, ko začnó glavice in steblo rumeniti in perje čez polovico stebela odspod proti vrhu zvene in odpade. Glavice so takrat rumene in seme je še trdljato in blede barve. Če se tak lan pusti v glavica posušiti, seme toliko dožene, da je za rabo.

Ako lan rujemo v tej dobi, je predivo sicer nekoliko hodneje, ko v prvi dobi, vendar pa za navadno rabo dobro, ker je trdno, močno, pri tem pa še dosti lično. Pozneje pa že postane hodneje, trdo in se nerado beli, kajti seme potegne pri zoritvi ves sok iz

stebła na se in lakno zleseni; zraven pa vleče lakno pri zoritvi železnato kemične zveze v sebe in postane rujavo.

Če pa sejemo lan prav za seme, in če hočemo dobro seme pridelati, moramo pa pustiti, da lan popolnoma dozori. Lan je popolnoma zrel takrat, kedar perje od stebła odpade in steblo zrumeni, glavice so rujave in pa šumé, če se druga ob drugo drgnejo. Seme postane trdo in svetlo rujavo.

Kaj je zdaj najboljše?

Najprvo moramo gledati na gospodarsko stran. Gledati moramo, da vsaj eno pridelamo dobro, naj bo že predivo ali seme; če je pa mogoče dobiti oboje, je pa še boljše. Belgijanci v Konstrijski okolici, kjer največ lanú pridelujejo, se držé srednje mere. Oni pusté zoriti lan do srednje dobe, ko začne steblo in glavice rumeneti in perje čez sred stebła odpade. Tak lan še potem, ko se suši, toliko dožene, da je seme tudi za setev dobro. To nas mora že um in skušnja učiti, kako je najboljše ravnati. Če na pr. lan po odcvetenji poleže, ali pa če hoče rijast postajati, takrat se poruje čem preje tem bolje, da se dobi vsaj lepo predivo, ker semena itak ni pričakovati. Ako se pa vidi, da seme lepo zori in dosti dobička kaže, posebno če je lan prav za seme seján, in ako bi se videlo, da morebiti še lakna ne bo ravno lepega, naj se pa pusti seme popolnoma dozoriti, da še dobi dobro in lepo seme in tudi slabo ali morebiti srednje predivo. Če pa lan sploh lepo raste in se vidi, da bo lepo predivo pa tudi dobro seme, bo menda najboljše, če ravnamo po izgledu Belgijancev in pustimo lan zoriti do druge stopinje. Tako imamo lepo predivo, pa tudi dobro seme, katerega zadnje se rabi za olje, prednje in lepše pa za setev. Tako imajo dvojni dobiček. — Tako smo že tudi pri nas poskušali in smo dobili lepo predivo, pa tudi seme, na oči nič slabše, kot izvirno Rusko.

Sploh bi bilo svetovati, da tam, kjer lan lepo stori, naj bi držali se Belgijske navade, da bi pridelovali predivo in seme. V takem kraji pa, kjer lan za lakno ne stori prav dobro, bilo bi boljše, če bi se držali semena in bi pustili lan popolnoma zoriti, da bi pridelo-

vali izvrstno seme za setev. Tako bi si tudi najlože pridobili in pridelali domače seme dobro, in bi nam bilo treba manj tujega semena kupovati.

Tako ravnaajo tudi Angleži in Belgijanci.

Ko je čas zoritve odločen in lan ravno prav zrel, ga je treba poruvati. Za to delo se odloči kak lep dan. Dobro je, če je zemlja nekoliko bolj vlažna, da se lepše ruje, vendar mora biti suho vreme. Dobro je, da se poruje najprej lan ob krajih njive, ker ta večidel ni tako lepo izraščen, ko oni po sredi njive; navadno je krajši in bolj plevelnat. Sploh se mora pri tem delu jako skrbno in previdno ravnati. Vsak delavec polaga lan po pestéh za seboj razgrnjen. Dobro je treba paziti, da se dolga in kratka stebila vsaka posebej devajo, da se rijasta ali drugače skažena stebila ne mešajo med dobra.

Če lan ni enako zrel, se mora vsak posebej spravljati, in če ne raste enako, da je nekaj stebel dolgih, nekaj kratkih, se vsaka posebej rujejo. Ako lan ni enako dolg, če na pr. ni enako zelenel ali drugače zadostal, treba je poruvati najprej večega, potem manjšega, vsakega posebej. To se najlože doseže, če se lan, kar ga je prve visokosti, pri glavicah prijemlje in najprej poruje, manjši pa se pušča. Za tem se poruje še ta, ki se ravno tako pri glavicah prijemlje in ruje. Nazadnje ostane še najkrajši, kateri se spet posebej poruje, ali če ni truda vredno, pusti. Lan vsake dolgosti se posebej v vrsto polaga. Tako se najlože izbere in loči, lože pa, kakor če bi se ves skup ruval in potlej ločil. Na to se mora posebno paziti, da se vsaka sorta posebej devlje, ker bi se sicer vse blago skazilo in ves pridelek pokvaril. Lan neenak se ne godi enako; dolgo in kratko, močno in slabo predivo se ne sme nikoli mešati, marveč vsaka sorta za sebe, ker slabo blago vselej dobrega skazí, dobro pa slabega ne zboljša. Lan se mora v vrste lepo vravnati; če ni lepo poravnán, ga pri izdelovanji veliko odpade. Paziti se mora, da se stebila ne lomijo, da se prst otrese od korenin, pa plevel čisto odloči, da ne pride vmes. Ako je lan pri glavicah zmešan, kar je posebno takrat, če je zeló zrel in glavičast, se mora pri koreninah prijemati in stresati, da se poravná.

Če hočemo poskusiti, ali je predivo lično, poskusimo laneno steblo okoli prsta oviti; — če se lepo vpogne in prav mala kolenca dela, je lakno lično; če dela pa velika kolena, ali da se celo lomi, je lakno hodno. Kolikor trdneje je lik na steblih in kolikor bolj se stebla drži, toliko lepše in trdneje je predivo in več ga je.

Ko je lan poruvan, se pusti v vrstah ležati toliko časa, da se stebla nekoliko osuše in vtrde, da morejo po koncu stati. Če je lepo vreme, je zjutraj poruvani lan proti večeru že dober za dalnje ravnanje. Dokler lan v vrstah leži, ni dobro, da bi ga dež močil.

Zdaj je treba odločiti, kako se bo z lanom ravnalo. Ako se je lan poruval v prvi zoritveni stopinji, ga denejo večidel koj godit in ga ni treba sušiti, ker pravijo, da je predivo najličneje, če se lan zelen godi.

Če se je pa lan ruval v drugistopinji zoritve in se mišli dobiti dobro predivo, pa tudi seme, kolikor se dá, ga je treba sušiti, tako da seme, ki pri ruvanji ni še popolnoma zrelo, dožene. Če se z lanom po ruvanji prav ravna, morejo glavice in seme toliko dognati in prizoriti, da je seme za vsako rabo dobro.

Glavna stvar je, da se lan prej dobro posuši, predno se skup devlje ali kam zlaga, kajti če se lan surov skup zlaga, se zgreje in dobi črne lise, postane siv ali rujav, lakno se spridi in predivo ni več svetlo.

Suši se lan različno. Najboljše in najprostejše je Belgijsko sušenje. Po njih načinu se lan, potem ko je poruvan in se v vrstah toliko okrepča, da se dá po koncu staviti, v male kopice postavi. To delo se lože pokaže, kot dopové, vendar poskusimo to opravilo za potrebo opisati, da vsak, ki je delo enkrat videl, lahko sam poskusi.

Za stavljenje kopic mora biti ena oseba, da lan postavlja, dve ga pa donašate. Donašati morate lan v skupkih, ki so iz posamesnih pesti navskriž zloženi, da se more vsaka pest posebej ločiti. Najprvo se vsadi palica kake 4 čevlje dolga v tla, in na njo se začne postavljati lan vsaka pest posebej tako, da se naslanjajo pesti proti zgoraj druga na drugo navskriž, spodaj pa vsaksebi stojé, tako kot šperovci pri strehi. Z

eno roko se prva pest k palici postavi, z drugo roko s pa prime druga pest in se dene k uni, una roka se proč vzame in po naslednjo pest seže; tako se dela kopica naprej od palice, da je blizo seženj dolga. Na koncu, kedar se neha, se nekoliko od kraja po vsaki strani vzame nekaj stebel in se z njimi zadnje pesti privežejo, da obstanejo in jih veter ne odloči in ne prekucne. Ko je na enem koncu tako napravljena, se gré na drugi konec k palici, kjer se je začelo, in od tam se spet naprej dela od palice, tako, da je kopica blizo dva sežnja dolga. Zdaj se na koncu spet tako priveže kot prej in palica se izdere. Med stavljenjem se lan po vnanji strani lepo in gladko vravná, da je gost in da pri deževanju voda ne gre skozi, marveč po vrhu odteče in lanu ne premoči. Zato se morajo tudi glavice po vrhu, kjer vršiči navskriž pridejo, nekoliko z roko potepsti, da se bolje sprimejo in da manj dežja skozi pusté.

Prevelike pestí in pa preveč na debelo in na trdo se ne sme skup devati v kopice, ampak toliko, da zamore veter lan prepihovati in da more tudi po sredi in znotraj sušiti, ker drugače bi lan znotraj črn postal. Kopice se tako postavljajo, da solnce lan dopoldne po eni in popoldne po drugi strani obsije, toraj od severja proti jugu.

V kopicah ostane lan toliko časa, da se stebila zunaj in znotraj toliko posušé, da se lesni deli lahko zlozijo in zdrobè. Če bi nastalo dolgo deževanje in se je bati, da bi lan znotraj črn ne postal, je treba kopice obrniti. V lepem vremenu je lan že v osmih dneh suh, v slabem vremenu je pa dalj časa treba.

Ko je lan dosti suh, se v snope poveže kakor žito. Nekateri vežejo snope z lanom samim, drugi pa s slamo, Angleži tudi z bičjem. Pri tem vezanji se perje otepe, kar se ga še drži. Lan se mora lepo in previdno v snope vezati in pri koreninah lepo vravnati.

Ko je lan v snope povezan, ga Belgijanci še v velike kopice zložé in s slamo okrijejo, da se popolnoma posuši in da seme še bolj dožene. Če se lan v velike kopice zлага, ga v malih ni treba tako dolgo pustiti, da bi bil čisto suh, ker se v velikih kopicah popolnoma

posuši. Če se pa v velike kopice ne zлага, se mora v malih pustiti, da je popolnoma suh.

Če se lan v velike kopice zлага, se ravná tako-le: Najprvo se zabijeta v tla dva kola po 8 čevljev dolga, poldrugi do dva sežnja narazen. Po tleh se položite malo od tal dve ranti, ki sežete od enega kola do drugega, tako, da je priprava videti, kakor da bi bila za drva skladati. V to pripravo se začnejo snopi skladati, najprej eno vrsto, potem na-njo drugo vrsto, pa tako, da so snopje si nasproti obrnjeni, in tako naprej do vrha in sicer so pri vsaki vrsti korenine toliko navzunanaj namaknjene, da se glavice spodnje vrste skrijejo in toliko skrite ostanejo, da mokrota ne pride do njih. Na vrhu se položé snopi na eni strani po dolgem in na-nje nazadnje spet počez, da se napravi kakor streha na eno stran viseča. Po vrhu se s slamo kake tri prste na debelo pokrije in slama podolgoma s preklami priveže, da obstane in da je veter doli ne vrže in lanu dež ne namaka.

V teh kopicah pa lahko ostane lan kolikor časa je treba, da se popolnoma posuši, da glavice doženejo in je seme popolnoma zrelo, skoraj tako, kakor če bi se lan prav za seme pustil zoriti. Če se lan še tisto leto godi, lahko ostane v kopicah toliko časa, da je za goditi.

Pri nas morebiti temu ali unemu ne bo dopadlo lanu v kopice devati in na polji sušiti, ker imamo več pripravnega poslopja, kamor se lahko lan pod streho spravi. Morebiti bi ga pri nas res ne bilo treba v kopice skladati, marveč bi ga pustili samo v vrstah toliko časa, da bi se okrepčal in bi se dal v snope vezati, potem bi ga pa prec v kozolce spravili tako, kakor žito. Toda vselej bi se to ne dalo lahko storiti, zato ker je ta čas, ko je lan zrel, navadno žito v kozolcih. Sicer mislimo, bi bilo to zeló enako, ali pa morebiti še boljše, če bi se lan, namesti na prostem sušiti, v kozolce zložil in pod streho sušil. Glavni namen sušenja je ta, da seme, ki še pri ruvanji ni popolnoma zrelo, dožene in pa da se steblo posuši, tako, da se lan more brez skrbi hraniti, če se prec ne godi in ne izdeluje. To se more doseči na oba imenovana načina, samo prevdariti je treba, kateri je bolj pripraven in kje je manj stroškov.

Ker je, kakor smo že rekli, ta čas, ko se lan spravlja, navadno žito v kozolcih, bi bilo brž ko ne bolj priročno se prijeti Belgijskega sušenja na polju, in to že iz tega ozira, ker se lan potem lahko suh domu vozi in je manj vožnje treba.

Če se misli lan isto leto goditi, se mu tako glavice osmukajo ali pa omlatijo. Veliko bolje je pa, če se lan, ki je letos se pridelal, še le drugo leto godi, ker pravijo, da postane lakno bolj vlačno in ličneje, če po zimi počiva. Tudi se spomladi dosti lepše godi in beli, ko jeseni. Takrat se pa lan z glavicami vred pod streho spravi in se pozimi pri priložnosti osmuka ali omlati.

Glavice se osmukajo lanu na za to pripravljenem grebenu ali pa se omlatijo s pripravnimi betvi. Za smukanje mora biti greben z železnimi zobmi. Zobje morajo biti okrogli, da se lik manj trga; robati niso dobri. Zobje so 15 do 18 palcev dolgi, spodaj 5 do 6 črt debeli, proti vrhu pa vedno tanjši in na koncu tum-pasto ošpičeni; spodaj naj bo dobre dve črti prostora med njimi. Zobje morajo biti v železno šino trdo vdelani in šina z zobmi se na leseno klop z viti dobro pritrdi. Greben naj bo 2 čevlja širok, da lahko dve osebi ob enem smukate.

Lan se sicer bolj počasi smuka kot mlati, vendar ima pa smukanje to dobro, da se manj zmeša, ko pri mlatvi in tudi suho perje in plevel, če je tega kaj vmes, iz njega izleče. Če se lan ni poprej dosti skrbno zbiral in ločil, se to lahko še pri smukanji opravi.

Pri smukanji se lan zopet veže v male snopke toliko velike, da se lahko s prsti obeh rok obsežejo. To pa zato, da se potem, ko se lan godi in iz godilnice pride, lahko posamesni snopje v male okrogle kopice postavijo, da se hitro osuše, in zato ne smejo biti preveliki, da v kopicah ne pride predebelo, pa tudi ne premalo, da ni nepotrebne delo. Snopki se tukaj vežejo z lanom samim. Za gojenje je najpripravnejše, pa tudi za prekladanje, če se več malih snopov v enega večega s slamo zveže. Ko se snopki vežejo, se mora paziti, da se ne mešajo glavice s koreninami in pa da se lan pri koreninah lepo gladko ravná, da je videti prirezan kakor krtača.

Ako se pa lan mlati, se razgrne po podu kake tri prste na debelo v dve vrsti, glavice druge proti drugim obrnjene in tako se od kraja do konca čez in čez z bêtom premlati. Bêt mora biti lesen, 12 palcev dolg, 6 palcev širok in 2 palca debel; v sredi se zvrta in nasadi na kriv ročnik, da se pripravno rabiti dá. Pri mlatvi se mora z eno nogo zmirom na korenine stopati, koder se mlati, da se ne zmeša. Pri mlatvi je treba paziti, da bat lepo in gladko pada na lan, da ga ne zbija in ne meša. Ko ste vrsti čez in čez premlateni, lan se obrne tako kakor žito in se še po drugi strani premlati. Ko je vse premlateno, da se nič več glavice ne drže, se lan lepo strese in v snope poveže tako, kakor smo pri smukanji govorili. Tudi tukaj se mora še ločiti, kar je slabega, in paziti, da se pri koreninah lepo ravná.

Ko je lan omlaten, se dene seme z glavičevno vred na zračén kraj sušit. Če se seme precej ne rabi, pravijo, da je bolje ga djati z glavičevno skup sušit, ker seme bolj napolni in se bolj zgodi. Ko je seme popolnoma suho, se preveje ali pa na vejalniku očisti. Prvo zrnje se porabi za setev, ako se je lan ruval v drugi dobi zoritve in če so se lan in glavice prej prav presušile; zadnje zrnje se rabi pa za olje. Dobro suho seme se spravi v predale ali v lajte in se na suhem kraji hrani, toda se mora večkrat presuti in prevetriti, da ne zaduhne. Če se več semena dalj hrani, je treba ga zaznamovati z letnicami, kdaj je rastlo, da se ne pozabi in ne zmeša. Ako je seme namenjeno za setev, je dobro ga več let hraniti, ker je stareje in spočito seme boljše za setev, ko novo; če je pa seme za olje namenjeno, se pa sme kmalu oddati v oljarnico.

Glavičevna je poparjena jako dobra piča za živino in je tudi zdrava.

Ako se lan prav za seme seje in o tretji zorilni dobi spravlja, se sploh tako ravná, kakor je bilo rečeno pri lanu druge zorilne dôbe. Vendar pa priporočajo lanu za seme glavice boljše osmukati kot mlatiti, in glavice se potem, predno se mlatijo, še prevejajo, ter se samo najlepše in najtežje glavice za setev zmlatijo, če se hoče prav dobro seme pridelati. Tako ravnajo s seme-

nom Angleži in Belgijanci in pravijo, da jim lan tako dobro stori, kakor če bi bilo seme izvirno rusko.

Brž ko ne bi se tudi pri nas splačalo tako ravnati tam, kjer bi lan za predivo ne storil tako dobro, ker bi, na pr., majhen ostal, ali kaj takega. Tukaj naj bi se lan prav za seme sejal in pustil popolnoma dozoriti, da bi pridelali dobro seme. Morebiti bi nam potem ne bilo treba mnogo semena iz vnanjih dežel dobivati in bi denar doma ostal.

Drugi del.

Izdelovanje prediva.

Izdelovanje sploh.

Izdelovanje prediva prav za prav ne spada v kmetijstvo, ampak v kmetijsko obrtnijo. Ker pa kmetovalci do zdaj pri nas še vedno sami predivo izdelujejo, bomo poskusili tukaj nekoliko opisati umno izdelovanje prediva. O tem predmetu se je pri nas že nekaj pisalo. Mi hočemo tukaj podati samo najpotrebniši in praktični poduk najboljšega in za nas najpripravnejšega izdelovanja. Povsod se bomo držali Belgijskega načina.

Laneno steblo sestoji iz lesnega dela, ki je ovit z likom. Lik obdaja steblo od korenin do vrha in je sestavljen iz ličnih tankih laken, iz prediva. Laknaste nitke so z vlačnim vezilom, nekim žlezcom, med seboj zvezane in na lesno steblo pritrjene. Če hočemo predivo dobiti, moramo lik od lesa ločiti, ga med seboj razvezati, potem pa les od prediva odpraviti. Prvo opravilo imenujemo gojenje in to moremo opraviti z različnimi kemijskimi pripomočki, tako, da se vezilo, žlezec razmoči, segnjije, strohni, ali kakor si bodi razveže. Drugo opravilo je pa izdelovanje, in to je samo mehanično opravilo.

Gojenje: na rosi in v vodi. — Voda. — Godilnice. — Belenje.

Kakor smo ravno rekli, se dá gojenje na več načinov opraviti, in res so tudi že poskušali različne

načine gojenja. Za praktično rabo sta se dosedaj samo dva načina gojenja obdržala, namreč na zraku, tako imenovano rosno gojenje, in pa gojenje v mrzli vodi, vodno gojenje. A tudi rosno gojenje, ki je do zdaj pri nas bilo navadno, se mora sploh slabo imenovati, in zato ker je sploh znano, se tudi mi ne bomo obširno z njim pečali, ampak le toliko, da razvidimo, kaj ima eno in kaj drugo v sebi, da se prepričamo, katero je boljše.

Za rosno gojenje so dobri pokošeni travniki in senožeti ali pa strnišča. Lan se na nje tanko in enako razgrne in od časa do časa s pripravnimi palicami obrne, da se bolj enako godi. Pri tem gojenji žlezec, ki veže lakno, strohni in zato mora lan toliko časa ležati na zraku, solncu in na mokroti, da se lakno lepo razveže in od lesa loči. To trpi navadno 5 ali 6 tednov, in če je vreme bolj suho, še dalje; če je pa mokro, je pa prej goden. Sploh pa to gojenje prav malokedaj dobro izpade, že zato, ker je najbolj odvisno od vremena; nobena stvar pa ni tako nestanovitna in nobene nima človek manj v rokah kot vreme. Lan se le redkokrat prav zgodi; če je suho vreme, se lan ne zgodi dosti, je trd in ne gré od stebila, pa tudi lakno je hodneje in ostro, ker žlezec prav ne strohni. Če je pa preveč mokro in preveč dežja, se lan lahko pregodi, ker pri gojenji začne tudi lakno trohneti, predivo je slabeje, da manj praznega in je zeló neenake barve in trdnote; pri izdelovanju ga veliko odpade, in se ga manj dobí, kot pri vodnem gojenju. Tudi barva je pri tem predivu večidel tamna in neprijetna in je več dela pri beljenju.

Iz teh in enakih vzrokov so povsod, koder je predivstvo na visoki stopinji, začeli lan goditi v mrzli vodi, in to gojenje je zdaj povsod tam v navadi, kjer se lan po obrtniško izdeluje in se predivo za fabrike pripravlja. To bo tudi obstalo toliko časa, da se vpelje kak drug za obrtniško izdelovanje bolj pripraven način. Dandanes poskušajo že precej obširno, goditi lan v segreti vodi v zato napravljenih posodah, al tega se mi še ne moremo tako kmalu prijeti.

Lan se v vodi veliko boljše in bolj enako godi, kajti žlezec v vodi ne strohni, marveč se razmoči, tako rekoč segnjije, in ker se to v vodi veliko prej zgodi, kot na rōsi, tudi lakno manj trpi in ostane trdneje. Voda veliko enakeje deluje na lan kot pa rosa in zrak, ker je jako težko lan toliko enako razgrniti in ga toliko redno obračati, da bi se vsa stebela in vsa lakna zgoraj in spodaj enako godila, v vodi je pa to enako. Sploh kažejo skušnje, da se iz enega in istega lanú dobí za četrti del na vago manj prediva iz rosnega gojenja, memo vodnega, kajti predivo v vodi godno je mnogo težje na vago kot pa iz rosnega gojenja. Predivo je mnogo čvrsteje, barva mnogo lepša in prijetniša ter se lepše in poprej vbeli.

Iz teh in enakih vzrokov in prednosti moramo tudi mi samo vodno gojenje vpeljati in to bomo poskusili tukaj razložiti.

Za vodno gojenje je treba najprvo pripravne vode. Ni vsaka voda za gojenje dobra.

Mehka in čista voda, ki teče po mehkem solnčnem svetu, v kateri ni raztopljenih mineralskih, solnih in železnatih delov, je dobra za lan goditi. Trda studenčna voda, v kateri je mnogo apnine in ogljene kisline, ni dobra za lan.

Ako stojé ob vodi jelše in hrastje, se mora paziti, da voda njihovega perja ne nosi na lan, ker bi lan potem dobil črne lise.

Če je voda apnena in ogljeno kislá, je lakno od nje nekoliko trdo in ostro; če je železnata, pa dobi lakno in predivo od nje rujavo barvo, koja se tudi pri belenji ne dá odpraviti brez kemijskih pomočkov. Kolikor čistejša je voda od zemeljskih in drugih tvarin, toliko boljša je za gojenje in toliko lepše predivo se dobi od lanú, ki se v nji godí.

Najpripravnejše je, če se godi lan v prav zato napravljenih godilnicah, ki so tako narejene, da se more voda po potrebi v nje napeljati ali pa iz njih izpustiti. Po nekaterih krajih godé lan v stoječih ali tekočih vodah, v ribnikih, jezerih, potokih in rekah. Voda iz jezer in ribnikov, ako je čista, je sploh dobra za lan, posebno poleti, ko ni premrzla, toda tukaj

moramo gledati še na druge okoliščine, če namreč vode ne rabimo za drugo rabo, posebno v ribnikih, ker je lanéna vodá ribam škodljiva, pa tudi za živino ni za pijačo, če je sama. Tekoča voda, zlasti v potokih in rekah, ako ne nosi seboj zgoraj imenovanih škodljivih tvarin, ako ni premrzla in če se ni bati imenovanih škodljivih nasledkov, je tudi dobra za goditi, samo prehitro naj ne teče, ker je tako rada premrzla; posebno v mrzlejšem letnem času se lan v nji počasi godí. Vode, v katerih se lan godí, ne smejo skaliti viharji in nevihte in sploh se mora paziti, da ne pride med lan blato ali kaj takega, ker je to jako škodljivo za lan.

Že prej smo rekli, da je najboljšé, ako se morejo napraviti posebne godilnice za gojenje in sicer tako, da se more voda od zgoraj v nje napeljati in spodaj izpustiti, kedar je potreba.

Pri napravljanji take godilnice se mora zbrati tak prostor, da je za vse okoliščine pripraven. Godilnica naj bo, če je le mogoče, na solncu, in če se več lanú v nji godí, na takem kraji, da se lahko pride z vozom do nje. Poleg nje naj bo toliko prostora, da se more z lanom ravnati, da se zmore lahko vlagati in izlagati in razstaviti na sušenje, kedar se iz godilnice vzame. Če se hoče voda v njo napeljati in iz nje izpuščati, morata lega sveta in vode taka biti, da je najmanj $3\frac{1}{2}$ čevlja pada, da se zamore voda toliko vzdigniti, od daleč napeljati ali pa spodaj odtok napraviti toliko niže, kolikor je bilo poprej rečeno, sploh 6 palcev več kakor zraste najdaljši lan.

Če je voda zeló studenčna in mrzla, je dobro, da, predno se v godilnico spusti, nekatere dni poprej v zato napravljenem bajaranji na solncu stoji, da se nekoliko ogreje, vstoji in svojo trdoto zgubi. Sploh je treba paziti, da se za gojenje, kolikor moč, t o p l a v o d a rabi, kajti kolikor topleja je voda, toliko prej je lan goden.

Godilnica mora biti najmanj $3\frac{1}{2}$ do 4 čevlje globoka. Velikost se ravná po tem, kolikor se vidi, da se bo lanu godilo. Sploh ni priročno, da bi bila godilnica na vse strani zeló obširna, ker se teže od kraja k sredi pride. Boljše so podolgaste. Če je godilnica mala,

zadostuje dva sežnja širokosti in primerna dolgost; velike godilnice smejo biti tudi 3 sežnje široke; če so več, že niso tako priročne. Dolge so pa lahko, kolikor je treba ali kolikor je prostora. Tri sežnje široka in šest sežnjev dolga godilnica lahko vzame na enkrat 60 centov suhega lanú.

Pri napravi godilnic se mora najprej poskusiti, kakošna je zemlja, če drži vodo ali ne. Če zemlja vode ne drži, je treba po stranéh kaka dva čevlja na debelo od dna do vrha jo z ilovico zabiti. Spodnja in zgornja površina se mora vzeti tako, kakor kaže in dopusti spodnja in zgornja površina vode. Ako se spodnja voda lahko odpelje, se sme vsa godilnica djati v tla, da je površje z vnanjo zemljo enako visoko. Nekoliko je vendar dobro, da je rob vzdignjen, da ob deževji deževnica ali druga vnanja voda z blatom vred ne pride v godilnico. Ako se pa spodnja voda ne more nizko odpeljati, kar se mnogokrat na ravnini primeri, takrat je pa treba, da se zgornja voda toliko vzdigne, da je dosti visokosti, in godilnica se mora takrat od zunaj s pripravno mejo obdati. Voda se napelje v njo po napravljenem jezu ali pa po žlebih.

Kar njeno napravo v ožjem pomenu zadene, se mora godilnica od znotraj z lesom ali pa z zidom obdati, da se prst v njo ne vsiplje in da se lan ne zablati. Na tem ni ravno dosti ležeče ali je tako ali tako obdelana. Nekateri zabijejo samo kole na okolo in jih potem s protjem opletó. Ličneje je, če se ob stranéh z lesom obije ali obloži. Za to so dobre dilje ali krajniki, še boljši pa obrezan les. Najboljše je, če se godilnica obzida ali pa še s cementnim apnom omeče.

Potreba je pa tudi po tleh napraviti pod z dilj ali krajnikov, da je godilnica čedna in se lan ne zablati. Najboljše je, če se po tleh položé tramovi, ki so na vsakem koncu za pol čevlja v zemljo vkopani, na ktere se dilje ali krajniki pribijejo, da jih voda ne vzdigne.

Na ravno ta način kakor tukaj, se godí lan tudi v drugih stoječih ali tekočih vodah, v jezerih in rekah. Ako se lan v jezerih in rekah godí, treba je plave k bregu privezati, da jih voda ne odnese.

Pri plavih se napravi spodnji in zgornji okrog iz remeljnov, ter se oba s steberci in vezmi dobro zvežeta tako visoko, kakor je lan visok. Po dnu in po stranéh se objejejo late tako gosto, da je med njimi po 3 do 4 palce prostora. Pripravno je, če se ena stran odpreti dá, da se lahko od strani vlaga in se zapre, kedar je plav poln.

Ko je čas lan vlagati, se ta, kakor je v snopih povezan, k godilnici spravi, da se lahko vlaga. Pri godilnicah, kjer se voda iz njih izpušča, gre ena oseba v godilnico in začne vlagati snope po konci v godilnico. Snopi se stavijo trdo drug k drugemu, da se prostor porabi kolikor se dá. Tudi zato je boljše trdo vlagati, da voda skozi ne teče in raztopljenega žlezca ne odnaša, ker je to slabše za lan. Ob stranéh in po dnu se mora vložiti slama, ako godilnica ni posebno čista. Lan se mora vselej tako vlagati, da so korenine na tla obrnjene, ne pa narobe, kajti steblo se pri koreninah prej zgodi kakor pri vršičih. Vsled solčne in zračne toplote je pa ravno voda pri vrhu topleja kot pri dnu, in tako se steblo povsod enako godi. Če bi se pa lan nasprotno vlagal, je to ravno narobe; korenine bi se pri vrhu že pregodile, predno bi bili vršiči godni. Iz tega vzroka tudi ni dobro lanenih snopov polagati, ker bi se ravno tako zgorenji hitreje godili kot spodnji, a še ti pri koreninah prej, kot pri vršičih.

Ko je lan vložen, ali ko je godilnica polna, se po vrhu zopet s slamopokrije, z diljami ali krajniki obloži in po teh diljah se denejo zopet krajniki ali dilje počez, in te se potem s kamni obložé, da se lan ne vzdigne, in se voda na-nj spusti. Obložiti se pa mora toliko, da ga voda ne vzdigne in da voda čez deske stoji, kajti iz vode ne sme lanú nič gledati, ker če bi vil dalje časa iz vode, bi ga toliko odgnjilo, kar ga ben moli. Izprva, ko je lan suh, močno sili na vrh; ko je pa enkrat moker in se goditi začne, ga voda manj vzdiguje.

V plave se lan ravno tako vlaga, kakor smo zdaj videli, snope po konci in trdo. Plav se mora pri vlaganji tako postaviti na pripravljene rante ali drugo tako pripravo, da se potem, ko je poln, lahko v vodo potisne.

Plavi v napravljenih godilnicah se samo obteže s kamenjem, da se potopé do dna. Če se pa plavi v stoječih vodah ali pa v rekah godé, je pa treba plave k bregu privezati, da jih voda ne odnese. Tudi se mora tukaj paziti, da se s kamni ravno prav obteže, da ne pridejo pregloboko v vodo in se ne potopé v globočino. Ko se lan začne goditi, se tudi začne bolj potapljati in treba je kamenje odjemati.

V godilnicah s stoječo vodo je dobro, da voda kakih 6 palcev čez lan stoji, ker se posebno ob vročini voda na površji zeló zgreje tako, da bi se lan po vrhu prehitro godil in na škodo šel, predno bi bil spodnji goden.

Čez nekoliko dni potem, ko je lan vložen, se začne voda rumeneti, peniti, mehurje delati in po kislem dišati. To je neko kipenje ali prav za prav predgojenje.

Pri gojenji je treba paziti na mnogo okoliščin. Suh lan se počasneje godí, kot zelen; debela in hodneja stebila so hitreje godna, kot tanka in lična. Zato je treba lan izbirati in vsako sorto posebej goditi. Trji lan se počasneje godi kot manj zrel. Lan, ki je rasel na različnih tleh, se tudi ne godi enako. V slabem in deževnem vremenu se počasneje godí, kot v lepem in toplem. Ako je lan sploh lepo rasel in je vreme srednje toplo, se lan godí 12—14 dni. Če je pa vreme topleje, poleti, je lan tudi v 8—10 dnevih goden. V mrzlejem vremenu, pozno jeseni se lan tudi po 3 tedne godi. V zeló mrzli vodi pozno jeseni se lan zeló počasi godí, da, pri nizki gorkoti se gojenje celó vstavi, da ne gré naprej, in zato ni dobro lanu pozno v jeseni vlagati, kedar se je bati mraza ali zime, ker bi se moral lan v takem primerljeji negoden iz vode vzeti in shraniti.

Kolikor je topleje vreme, toliko hitreje začne lan kipeti, pri tem se pa tudi močno vzdiguje in kviško sili. Če je vreme toplo, je kipenje že v 4 ali 5 dnevih na vrhuncu svoje delavnosti in takrat se prične pravo gojenje. Ko se prične pravo gojenje, postane lan težji, začne zopet padati in se v vodo potapljati. Zdaj se začne žlezec razvezovati in krojiti. Zdaj nastopi tudi ona doba, ki ima največ v sebi, da je lan ravno prav, ne premalo in ne preveč goden. Pri tem je treba mnogo

pazljivosti in prevdarka, že oziroma na to, kar smo prej rekli: kakoršen je lan in kakor je rasel, je tudi lakno dobro ali slabo, — kakor so voda, gorkota in druge okoliščine, ravno tako: kako je nastopilo prvo kipenje, hitro ali počasi, in če je preje ali pozneje nehala in se lan upadel. Kakor pri vsakem opravilu, tudi tukaj skušnja najbolje vé pravo zadeti.

Splošna pravila za opazovanje in za znamenja pravega gojenja so ta-le:

Ko se vidi, da je nastopilo pravo gojenje in je lan se potopil v vodo, se vzamejo kake tri poskušnje od vsake vrste, in sicer iz srede in iz krajev, tēr se preiskuje vsaka posebej. Prvič se nekoliko stebel v pest prime in stisne; če se lan mehak in masten ošlata, in se nekoliko sprijemlje, je to dobro znamenje, da gre gojenje dobro. Zdaj se vzame kakih 6 stebel v roke, se primejo pri koreninah in se poskusijo okoli prsta oviti in zlomiti; ako se stebela prelomijo in ne ovijejo okoli prsta, je znamenje, da bo lan kmalu goden. Prelomiti se poskuša najprej pri koreninah, potem pa više proti vršičem. Stebla so najprej pri korenini godna in potem zmiraj više do vršičev. Zato se mora začeti pri koreninah poskušati. Ko se steblo že pri sredi prelomi, je znamenje, da bo lan kmalu dober.

Zdaj se poskušajo najbližja znamenja pravega gojenja. Vzamejo se v roko posamezna stebela, ter se, pri koreninah začeni, poskuša lik iz stebela potegniti. Če rad od lesa gre, od korenine do vrha in se ne prijemlje stebela, je to prvo znamenje; če se steblo potem s prsti nekoliko pogladi, da se ves lik odpravi in potem poskuša prelomiti, in če krhko pokne, ter se pri prelomu nič drobnih nitik kakor pajčevina ne drži, je to drugo znamenje, da je lan goden. Če se pa lik stebela še prijemlje in nerad proč gre, če steblo pri prelomu ne pokne krhko, ampak se ovije in če se pri prelomu drobne nitke stebela držé, pa lan še ni goden. Dokler se pri prelomu tanka lakna, kakor pajčevine vidijo, katera se pri poglajenji z dvema prstoma niso od stebela ločile, tako dolgo lan ni goden, in pri takem negodnem stebelu se tudi od suhega ne dá les ločiti od lakna.

Lan je treba ob tem času, kedar bi imel kmalu

ugoden biti, zjutraj in zvečer pogledati in opazovati, proti koncu ne dene, če prav trikrat na dan, ker primeri se včasih, da se lan prav kmalu pregodí, včasih pa gre gojenje bolj počasi tako, da se mu v dveh dnevih malo pozna. Primeri se tudi, kedar je mrzlo vreme, posebno pozno v jeseni, da se gojenje celó ustavi in ne gre naprej. Takrat je treba lan precej ven vzeti, če prav ni goden, da se posuši in shrani, ter potem spomladi dene goditi, ko nastopi toplo vreme.

Če je lan po navadi lepo rastel, pridelek lep, vreme navadno in vse druge okoliščine po godu, tudi gojenje precej redno napreduje, in takrat ni treba bati se, da bi se tako hitro škoda godila. Sploh se mora paziti, kakor smo že prej govorili, da se lan skrbno izbira, posebno debeleja in močna stebila od drobnih, pa tudi poležana ali kakor si bodi poškodovana od zdravih.

V veliki godilnici sicer ne moremo samo ene vrste lan skupaj in na enkrat goditi, ampak večkrat mnogovrstnega. Tukaj se mora paziti na to, da se vsaka vrsta posebej tako vlaga, da se more tudi posebej ven jemati, ker ni ves na enkrat goden. Zato je tudi treba vsako vrsto posebej poskušati. Vendar gre to do neke gotove mere, posebno kedar je lan sploh lep, da ga ni treba veliko ločiti. Vendar se pa sploh rado primeri, če prav je lan zeló enake dolgosti, da je nekaj stebel debelejših, nekaj drobnejših in ker se debeleja stebila nekoliko hitreje godé, ko drobna, se mora pri gojenji vendar počakati, da tudi drobna so godna; če lan ni veliko na vskrižem, se sploh ni treba bati, da bi prva pregodila, predno so poslednja godna. Zato se pri poskušnji morajo posebno drobna stebila poskušati, da ta ne ostanejo surova.

Kakor smo že rekli, je lan ravno prav goden, kedar se lik rad in lepo od stebila loči, da nič drobnih laken na stebilu ne ostane. Vendar se mora lik skup držati kakor trak. Če se pa še lik razpustí v drobne nitke in če sploh prerad vsaksebi gre in razpada, da nima moči, je pa lan še preveč goden in mu gre na škodo.

Ko je lan goden in če je ves ene vrste v godilnici in če se iz godilnice lahko voda spušča, je najboljše,

če se voda izpusti, da se lan po suhem ven jemlje. Če je pa lanu več vrst v godilnici, ali pa če je godilnica taka, da se voda ne izpušča, mora pa delavec, ki lan ven jemlje, iti v vodo. Lanú se vselej vsaka vrsta začne tam ven jemati, kjer je nehal se vlagati, ker od nasprotne strani ne gré tako dobro. Samo po sebi se razume, da če se lan godí v plavih na tekočih ali stoječih vodah, mora dalavec v vodo iti, da lan izjemlje, ker se polni plavi brez posebne priprave ne dadó lahko iz vode jemati.

Ko se lan iz godilnice jemlje, se snopi postavljajo skup drug k drugemu, da se oteka. Ko je ves lan, kar ga je ene vrste in en pot godnega, iz godilnice, se dá toliko oteči, da se more ž njim naprej ravnati. Če bi se primerilo, da bi lan, ko se iz godilnice vzame, še ne bil popolnoma goden, da bi mu še kaj malega manjkalo, ni treba družega, kakor to, da se tako skupaj sestavljen nekaj časa pusti, kakih 12 do 24 ur ali tudi dalje, da se še nekoliko pogodi, dokler je moker. Predolgo se vendar ne sme pustiti, ter se mora paziti, da se ne ugreje in ne pokvari.

Zdaj je treba zopet na več reči ozir jemati.

Prva je ta, da lan, predno se spravi, se dobro posuši, ker se vlažen in moker ne sme na kup zlagati, sicer bi sprhnel in se spridil. Druga je pa ta, da nekateri lan potem še belijo, ko je goden, drugi ga pa ne belijo nič. Za prvo sušenje je najbolje in najpripravnejše, če se lan, ko iz godilnice pride in se nekoliko oteče, razstavi v tako imenovane okrogle ali male kopice. Pri tem opravilu se tako-le ravná: Veliki snopi, kakor so, se pred gojenjem napravili, se razvežejo, da ostanejo samo mali snopki, v katere se je lan pri smukanji ali pri mlatenji povezal. Vsak snopek se prime z levo roko za vršiček, ter se najprej povez, s katero je zvezan, do vrha združgne. Zdaj se z desno roko polovica snopa čedno po tleh razprostre proti desni nogi. Potem se poprime z desno roko za vršiček in z levo roko se še una polovica razprostre na okolo proti uni polovici tako, da skup pridete in se kolobar napravi. Zdaj se samo vrh v levi roki po konci vzdigne, da stoji, in kopica je narejena. Pri tem se mora paziti, da

se lan lepo razprostira, da ne pride v nekaterih krajih v skupke, da se lepo, hitro in enakomerno posuši. Zato se ne smejo prevelike kopice delati, ali prav za prav, ne smejo snopi preveliki biti, da lan ne pride predebelo, ker se potem kopice nerade presušé; večje ne smejo biti, kakor toliko, da se dajo z obema malima pednjama obseči. Ko so kopice od zunaj suhe, jih je treba obrniti, da znotranja stran zunaj pride in se še ta posuši.

Ako se lan ne misli beliti, ostane v kopicah toliko časa, da je popolnoma suh, kar se v nekaterih dnevih zgodi, če je lepo vreme. V kopicah mu dež in vreme ne škodujeta, da se le lik prej osuši, da ni mehak, zato se ni bati, da bi se lan pregodil, potem ko iz vode pride in se razstavi. Samo takrat, če bi ga precej, ko iz vode pride in je lik še mehak, dež močil, mu škoduje, pa ne drugač, kakor o tem, da lik preveč raztepe in zmeša. Ko je lan suh, se kak lep solnčen dan v velike snope kakih 12 palcev premerka s slamo poveže in pod streho spravi na suh kraj nekoliko od tal, da ne prhne. Pri tem vezanji se morajo prve vezi odpraviti in posebej spraviti, ker bi lan mešale pri izdelovanji.

Če se pa misli lan beliti in sicer precej, ga ni treba v kopicah dolgo puščati, marveč samo toliko, da se malo posuši. Potem se poveže in se spravi na tisti kraj, kjer se misli beliti. Pri belenji se lan prav tako razgrne po tleh, kakor pri rosnem gojenji. Najboljše za to so pokošene senožeti ali pa strnišča. Nekateri imajo navado, lan precej ko iz godilnice pride in se nekoliko oteče, na belenje razgrniti in ga nič v kopice ne stavijo. Tako ravnajo Angleži, Belgijanci pa pravijo, da to ni tako dobro, ampak da je boljše, če se lan v kopice dene in prej posuši, predno se razgrne na belenje, ker pravijo, da mu posebno nagli dež škoduje, če ga moči, dokler je lik mehak in se ne prime stebela, zato ker lik preveč stepe in zmeša. V kopicah pa, če prav ga dež dobi, predno je suh, mu manj škoduje.

Lan se beli zato, da dobi lepšo barvo. Lan, ko iz vode pride, ima neprijetno zelenkasto barvo in tako je tudi predivo. Na belenji pa se spremeni lan sprvega

v rumenkasto belo barvo. Nekateri pusté lan na belenji ravno toliko, da zgubi zeleno barvo. To je prva stopinja. Drugi ga pa toliko pusté, da dobi popolnoma belo barvo; in to je druga stopinja ali popolno belenje. Po različnosti vremena in lanu je ta prej ali pozneje vbeljen. Na pol vbeljen je lan že v 6 ali 8 dneh, če je vreme ugodno. Če se pa hoče popolnoma beliti, mora dalje časa ležati, 12 do 20, tudi 30 dni. Lepo solnčno vreme z malo dežjem je najugodniše za belenje. Če je vreme zmiraj suho brez dežja, se lansicer vbeli, vendar ostane nekoliko trd; če je pa preveč dežja, spet ni dobro, ker se ne vbeli lepo in se ga rada črnina loti. Sploh mu dež ne škoduje družega, ko na barvi, če dolgo dežuje; lakno pa, ko je enkrat v vodi godno, se ni bati, da bi se mu tako hitro škoda delala kot pri rosnem gojenji. Škoduje mu pa črnina in ta se ga posebno rada loti pozno na jesen. Lan dobi namreč sive lise, in če se precej ne pomaga, je v kratkem času ves siv. To se posebno lahko pripeti, če lan v veliki travi leži, da ga preraste; če ni bil prej dosti goden, ali če nastopi proti koncu dolgo deževje; če zemlja zeló hlapi, posebno ob meglenih dnevih, ali pa če ga prav topel dež premoči.

Kakor hitro se črnina pokaže, se mora lan vzdigniti in v kopice postaviti. Spomladi in poleti se črnina ne pokaže tako rada, zato je najboljše lan spomladi in poleti beliti. Za belenje so najboljše vlažni, ne premokri travniki. Na suhe senožeti ni tako dobro lanu razgrinjati, ker je tam po navadi več mrčesa, ki lanu škodo dela.

Pri belenji napol je pri lepem vremenu že dobro, če se lan tretji ali četrty dan obrne in potem čez kake 4 dni vzdigne, da se posuši. Če se popolnoma beli, se mora dalj časa pustiti. Če je po eni strani bel, ga je treba obrniti, da se še po drugi strani vbeli. Tudi takrat se mora lan večkrat obrniti, kedar nastopi dolgo deževje. Če je dolgo lepo vreme in na to dež pride, ga je treba takoj obrniti.

Lan je popolnoma vbeljen, kedar dobi ves enako belo barvo in se lik začne sam od stebila ločiti, ter je pri krivih steblih kakor lok napet, in se prav rad od

stebila loči. Takrat je treba lan vzdigniti in ga za nekatere dni v kopice postaviti, tako kakor smo zgoraj pri mokrem lanu govorili, da se popolnoma posuši.

Beljen lan je treba spet zbirati, ter se tisti, ki nima prave barve, ali pa če je siv ali črnkast, posebej spravlja. Zdaj se lan v velike snope s slamo poveže in k strehi spravi, kakor smo pri nebeljenem lanu govorili.

Belgijanci dosti držé na to, da lan, ki je letos raste, še le drugo spomlad godé in belijo. Pravijo, da je predivo od takega lanú, ki se počije, veliko lepše, kakor pa če bi se precej godil in belil.

Tudi tak lan, ki bi se na priliko jeseni ne dogodil dosti in bi se zavljo mraza moral ven vzeti, se spomladi dene spet godit brez vsake škode, da se popolnoma dogodi. Samo to posebnost ima, da se ga vdrugo voda ne prime kmalu, in se le počasi omehča, ter mnogo dalje godi, kakor pa če bi se bil prvokrat naprej godil.

Belgijanci v Kortrijski okolici, kjer največ lanu in prediva pridelujejo, godé lan v reki Leije, ki jim iz Francoskega priteče. Ta voda je kemično in mehanično jako čista; teče počasi in enakomerno, ter navadno ne stopi čez bregove in je nevihte poleti ne skalé. V ti vodi godé lan celo lan celo leto, kajti toliko lanú, kar ga tam pridelajo, ni kmalu godnega, posebno ker pripeljejo lan več ur daleč goditi. Že spomladi začno goditi, ko se voda zgreje, in godé do konca vinotoka. Za gojenje imajo plave in jih napolné na bregu z lanom, porinejo v vodo in privežejo vsak plav k bregu, da jih voda ne odnese. Navadno napravijo plave trdo drug do družega po obeh bregovih. Pravijo, da je boljše več plavov skup, da se eden družega tišé in da voda med plavi ne teče, marveč mirno stoji.

Sploh pravijo, da ni dobro, če bi voda skoz lan tekla in razvézan žlezec odnašala, koji je potreben, da ta čas v miru ostane, da se lakna v njem lepo razvežejo, omehčajo in razpusté.

Izdelovanje: sušenje, trenje in otrepanje, nekaj o mikanju; splošne opombe.

Ko je lan tako pripravljen, goden in vbeljen, prestopimo ž njim na izdelovanje.

Izdelovanja namen je, lik od lesa ločiti in ga za prejo pripraviti.

To se dá na različne načine in z različnimi pripravami doseči.

Lan izdelujejo na rokah in s stroji (mašinami). Stroji so jako različni in napravljajo po svoji veči ali manjši popolnosti boljše ali slabše blago.

Prvo pri izdelovanju prediva je to, da je lan ravno prav suh; pravimo: ravno prav, kajti ne mislimo tukaj na sušenje, kakoršnega smo pri nas navajeni. To je velika napaka našega predivstva, da lan, predno ga izdelujejo, na ognju in dimu tako rekoč sežgó in spečejo. Naši kmetje pravijo, da se lan ne dá drugač tretji in izdelovati. Res je, da z našimi navadnimi pripravami, z našimi trlicami se ne dá drugače izdelovati, toda ne pomislijo, da tak sežgan lan ne dá lepega in dobrega prediva, naj je lan sam na sebi še tako lep. Lan, ki se preveč suši, zgubi trdnost, tako, da je lakno neverjetno veliko slabeje, kakor od lanú ravno prav suhega. Tako predivo izgubi vso maščobo in voljnost; je trdo, ostro in pusto, ter izgubi vso svetlost. Posebno je še škodljivo to, če se lan suši nad ognjem in dimom, kakor imajo po nekaterih krajih navado. Dim hipoma vzame laknu vso svetlost in voljnost.

Lan se sme sušiti pri 25, k večem 30 stopinjah gorkote po Reaumurjevem toplomeru. Kar je več, gré na škodo in se ne smé. Poletni čas, kedar je toplo solnce, se lan na solncu ravno prav posuši, da je dosti suh za izdelovanje. Predivoizdelovalnice, ki izdelujejo lan po obrtniško in toraj vsak čas pozimi in poleti redno delajo, imajo prav za to napravljene sušilnice, zraven izdelovalnic, da lan v njih redno suše. V teh sušilnicah se lan suši samo po gorkoti, ki je napravljena iz peči

po posebnih cevih. V nje se surov lan redno vlaga, in ko je suh, po potrebi ven jemlje.

Prvo delo izdelovanja je to, da se leseni del stebela zdrobí in stare, — drugo to, da se lik od lesa odpravi ali pezdíraje iz prediva iztepe, — tretje pa to, da se lik v tanka lakna razcepi, da se more presti v lične niti.

Po tem bomo govorili o trojnem delu izdelovanja: o trenji, otrepanji in mikanji.

Kar je navadnega lanú, iz kojega izdelujejo predivo za navadne fabriške izdelke, se izdeluje zdaj sploh na strojih, ker se ne plača tako navadno blago na rokah izdelovati. Samo kar je lepega lanú za lično predivo, ga izdelujejo Belgijanci na rokah z lastno pripravo, tako imenovanim „Belgijskim orodjem“. Za naše razmere ne moremo še izdelovanja strogo ločiti v to in ono vrsto, marveč opisali bomo samo za nas najboljši in najpripravniši način izdelovanja.

Belgijanci tarejo lan z bätom. Belgijski bät je iz trdega lesa, ki je prav tako napravljen, kakor bät za mlatiti, samo da ima spodaj zobe po 1 do 1½ palca globoke. Lan se na gladkem podu lepo razgrne, tako kakor pri mlatvi. Korenine se morajo lepo vrvnati v vrsto, toda lan se ne sme pretanko razgrniti, ker bi sicer stebela preveč trpela. Delavec stopi z levo nogo na lan počez blizo korenin in tolče z bätom na lan pri vršičih počensí, in počasi čedalje bolj nazaj proti koreninam. Ko je po eni strani dosti strt, se obrne in še po drugi strani pretere. Ko je po obeh stranéh strt, se vzdigne, strese, lepo poravná in za otrepanje pripravi.

Ta način trenja je za lično predivo najboljši, ker lik pri tem najmanj trpi, leseni del se stere, da lik nič ne trpi, kar je ravno nasprotno pri naših trlicah. Naše trlice za trenje nikakor niso pripravne, zato ker lik po njih preveč trpi in se pod trlico preveč trga, in ne dá takega izdelka, kakor bi ga mogel dati pri dobrem izdelovanji.

Ker je to izdelovanje ali trenje vkljub svoji popolnosti vendar počasno, zato so za izdelovanje v večem napravili drugačne stroje, ki blizo tako delajo kot bät, vendar se pa more ž njimi mnogo več lanú streti. Med

drugimi so jako pripravne terilnice na valjarje, ki jih je naša kmetijska družba dobila iz Frankstadta na Moravskem. Ta terilnica potrebuje 4, prav za prav 5 delavcev. Dva trdna človeka gonita stroj, eden podaja lan in drugi ga jemlje ven, eden pa lan prinaša in odnaša. Opravilo pri trenji je tako-le:

Stroj se uravná in priredi za delo; dva močna delavca primeta za kljuke na vsakem koncu velikega valjarja; tretji jemlje po mali pesti velike skupke lanú, ga na koreninah lepo zravná, na vršičih pa nekoliko razprostrè in podá v stroj med valjarje. Gonilca zavrtita valjarje toliko naprej, da lan v sebe vzamejo, po tem pa enkrat sèm in tjà, da se stebila starejo. Ko je dosti strt, se enkrat naprej zavrtí, da strti lan na drugi strani ven pride, katerega pripravljen delavec v roke prestreže, enkrat ovije, čez pol pregane, da se ne meša, in na stran položi; uni delavec pa med tem drugo pest pripravi in zopet v stroj podá, in tako gré delo naprej. Še en delavec je potreben, da lan prinaša in da strenega odnaša na svoj kraj.

Lan se mora pri vlaganji v stroj lepo vravnati, korenine morajo biti poravnane in stebila ne zmešana. Kolikor lepše in bolj vravnani se lan vlaga, toliko lepše se tare, manj se meša in lik se manj trga, zato se tudi lepše in hitreje potem otrepa in ga manj odpade.

Ta terilnica je prav dobra in pripravna za rabo in je vredna priporočila. Dela veliko hitreje kakor pa bät in tudi zeló tako dobro. Nikakor se jej ne more primerjati naša navadna trlica, ki lan jako nepopolnoma tare, pri tem pa predivo seseka.

Ko je lan strt, treba ga je od lesa in pezdirja očistiti, ali pezdirje iz njega stepsti. Zato se to delo imenuje otepanje ali otrepanje. Kakor je znano, naša trlica opravlja oboje; ž njo se namreč lan stare in potem pezdirja očisti. To orodje pa, kakor že vsakega lasten prevdarek uči, za nobeno ni pristojno in popolno. Zato imajo tudi po drugih krajih za čiščenje in otrepanje jako različno orodje. Najpopolniše je Belgijsko orodje: otrepalni stol in otrepalni nož. Otrepalni stol je deska 4 čevlje visoka, najmanj 1 če-

velj široka in poldrugi palec debela, ravna in gladka. En čevelj od vrha ima zarezo navprek 9 palcev globoko in poldrugi do dva palca široko; spodnji rob zareze je na okroglo obrezan, da nož na ostri rob ne pada in prediva ne seka.

Deska ima stalo iz debelejega ploha, v katerega je vdolana v čop in z zagozdo pritrjena, da trdno po konci stoji; da se deska manj maje, je na levi strani še z oporno k stalu pritrjena. Na zadnji strani deske sta v stalo vtrjena dva okrogla stebriča po 18 palcev visoka in na nju je pritrjen močen usnjat jermen, tako da je trdo napet. Ta jermen služi zato, da se pri otrepanju delavec z nožem po nogah ne poškoduje, zraven tega pa jermen tudi delo olajša, ker odbija nož, ki na-nj pada, zopet z neko močjo nazaj kviško in po takem manj roka trpi. Otrepalni nož mora biti iz trdega lesa, najboljši je gabrov in javorjev.

Otrepanje je pri vsem izdelovanju prediva najumetnejše delo, in zahteva največ ročnosti in pazljivosti, kajti od tega je zavisno dobro ali slabo predivo. To delo z Belgijskim orodjem se tako le opravlja: V levo roko se vzame toliko strtega lanú, kolikor ga more roka priročno držati. Z desno roko se lik lepo poravná in pri tem se posebno na koreninah čisto enako vravná, da je šop videti prirezan, kakor ščet. Na koreninah ne sme nobenega lika manjkati, da bi bil v šop potegnjen, kajti tak lik se pri izdelovanju izpuli in v pezdir gre. Kar je dobrega lika, se pri opuljenji nazaj k šopu pridene. Zdaj se prime šop z levo roko pri vršičih, tako, da malo več kot polovica dolgosti iz roke gleda, se vtakne v zarezo pri deski, se prime z desno roko na koncu za korenine in se drgne ob desko najprej po eni in potem še po drugi strani, da se omehča in volen postane, tako da sam ob deski visi. To se zato dela, da se lik ne odbija in ne seka, če bi bil preokoren. Zdaj se šop toliko nazaj potegne, da samo tretjino dolgosti iz deske visi, dve tretjini pa zad v roki ostanete. Potem se začne z nožem otrepati in po vsakem vdarcu se pomakne nekoliko šopa iz deske, toliko časa, da dobro polovico dolgosti pod nož pride. Zdaj se šop obrne, da spodnja stran na vrh pride in se dela ravno

tako, kot poprej; ko je zopet po uni strani tako obdelan, se še nekoliko naprej obdeluje, pa tako, da se zdaj šop pri vsakem mahljeji nekoliko obrne, da vsak vdarec na drugo mesto pade in se po vseh stranéh predela. Pri vsakem vdarcu se šop nekoliko strese, da pezdirje bolj odpade in se nekoliko rahlja. Ko je šop že precej predelan, se vzame z deske, z roko pogladi in opuli; kar je dobrega lika, se k šopu nazaj pridene.

Zdaj se šop prime z levo roko na obdelanem koncu pri koreninah, nekaj od konca, toliko, da lik z roke ne vhaaja, uni konec, ki še ni obdelan, se z desno roko opuli, razprostre in pogladi, izpuljeni lik se k šopu pridene; šop se zopet v desko vtakne, sprva samo tretjina dolgosti, potem pa počasi toliko, da pride čez polovico dolgosti pod nož, da nič celega v sredi ne ostane, ter se še na tem koncu ravno tako obdela, kakor smo prej pri unem koncu opisali.

Ko je šop na obeh koncih obdelan, je treba ga obrniti, da pride notranja stran zunaj, zunanja obdelana pa znotraj. Zato se šop prime pri koreninah z levo roko, se položi ob levi nogi, z desno roko se pa čedno po sredi razdeli in razprostre in znotranja neobdelana stran se zunaj obrne; potem se poprime za vršiče in se še uni konec tako obrne.

Zdaj se dene spet v desko in se na obeh koncih prav tako predela, kakor smo prej videli, in potem se položi na stran.

Ko je drugi šop zopet tako pripravljen, se vzameta oba skupaj za en šop, se vzame drug bolj oster nož in se zopet od kraja do konca ves šop tako obdela, kakor je bilo pri prvem šopu povedano. Ako več delavcev ob enem otrepu, je boljše, če si delata po dva iz roke v roke, da prvi predivo na prvo roko obdela, drugi pa jemlje po dva šopa skup in ga popolnoma izdeluje. Pri izdelovanji na čisto je treba šop pridno obračati, da ne ostane nič lika, ki bi ga nož ne dosegel in bi se ga pezdirje držalo; treba je šop večkrat opuliti in dober lik k šopu nazaj pridjati, da ne izpada v pezdirje. Vozli, ki se napravijo, naj se poravnajo; če se poravnati ne dajo, se izpulijo in odvržejo.

Treba je šop na koncu zmirom gladko držati, da je pri koreninah kakor prirezan, ker se lik manj iz šopa vleče in je šop skozi in skozi enake debelosti. Odpadek je treba večkrat od pezdinja odbrati, in kar je boljšega, na dan spravljati. Nož se ne sme pretrdo v rokah držati, ampak na lahko; sicer je treba čvrsto in gotovo mahati, in pa tako, da nož ne pada naravnost na predivo, marveč na desko nad zarezo, da se po predivu samo zdrsne; lik manj trpi in se manj seka.

Nekateri svetujejo šop pri ravnanji, predno se prvokrat v desko dene in obdeluje, skozi majhen železen greben potegniti, da se lik bolj poravná in pa da se konci, kjer se glavicé držé, zašpilnice imenovani, odrgnejo. Ako je lan lepo zraščén, da stebila nimajo veliko vršičev, se lepo otrepá; če pa so stebila zeló razraščena, ko je lan redko bil sejan, posebno pri zimskem lanu, pa zašpilnice pri otrepánji sitnost delajo, ker se ne dajo rade odpraviti, zato je dobro, da se poprej na grebenu odpravijo.

Za otrepanje je treba dveh nóž: eden bolj tumpast za prvo roko, drugi bolj oster za popolno izdelovanje. Če se noži skrhajo, jih je treba z oblom in ostrim steklom poostriti. Treba je paziti, da se ne jemlje ne preveč in ne premalo prediva v pest, kajti če ga je preveč, se šop ne more lahko držati in lahko lik odpada, zraven se pa po sredi težko predela; če je pa premalo prediva v roki, pa lik preveč trpi od noža in ga lahko seka.

Sploh mora delavec dobro paziti na to, da je predivo povsod enako izdelano in da v sredi ne ostane nič surovega in pezdinatega. Pogosto se primeri, da se nekateri lik ne dá po nikakem obdelati, kajti drži se ga pezdinje tako, da se z navadnim otrepalnim nožem ne odpravi. To se posebno takrat rado primeri, kedar je lan premalo goden; večkrat so pa tudi nekatera stebila taka, in to so tista, katera so bila že prej v rašči zaostala, se skazila, ali ki jih je rija ali slana poškodovala. Taka stebila se morajo kar se dá že poprej odbrati, ker so jako sitna pri izdelovanji. Ako se vendar katero vmes dóbi, da se ne dá izdelati, ali pa če je lan

sploh premalo goden, da se nerad izdeluje, je potreba posebnega železnega tumpastega noža ali strguljice. Ž njo se že otrepiani šop prediva, toliko časa drgne, da se vse pezdiranje odpravi. Strguljica pa ne sme biti preostra, in sploh se mora pri tem opraviu varno ravnati in šop vedno obračati, da se lik preveč ne poškoduje.

Če se predivo izdeluje za prodaj, je dobro in priročno, če se v pripravne zvezke poveže, da se lože spravi in razpošilja. Najpripravniše je, da se položita dva šopa, prvi po čez za vezi in na njo se polagajo potem drugi šopi, toliko, kolikor vezi obsežete. Ko je dosti, se z vezmi na vsakem koncu trdo zveže. Taki zvezki se lahko predevljejo in hranijo, da se predivo ne meša.

Kakor smo že rekli, more biti predivo lepo izdelano, da ni nič pezdiranja v njem, kajti — kakor je izdelano, tako se ravná cena pri njem. Na Belgijski otrepalnici se predivo samo lesa in pezdiranje očisti, lik sam na sebi pa ne, da bi se razdelil v tanka lakna, marveč je še dobro znamenje, če ima predivo trakasto lice, kajti opravilo, lik v lična lakna razdeliti, da je za prejo pripraven, gre v drugo vrsto izdelovanja in to je namen predilnic. Predilnice navadno pokupijo predivo tako, kakor pride izpod otrepalnic, in tudi predivoizdelovalnice se s predivom ne pečajo dalje. Predilnice kupljeno predivo navadne vrste še enkrat na strojih otrepajo, da se pezdiranje popolnoma odpravi, če bi ne bilo popolnoma čisto. Potem pa gre predivo v mikalnico, kjer ga na pristojnih grebenih mikajo in ločijo vsako po svoji dobroti in kakošnosti v posebne vrste, in tako je še le za prejo pripravljeno. Kar je pa izvrstnega prediva za lične izdelke namenjenega, ga pa še po otrepanju mnogovrstno obdelujejo in pripravljajo, predno se prede.

Samo tisto predivo, kar se ga hoče doma podelati in sprestiti, se samo po sebi razume, da ga je treba do kraja izdelati, da je za prejo pripravno. Predivo, ki je izdelano po Belgijski šegi, je nekoliko razločno memo našega izdelovanja, kakor smo že omenili. Predivo namreč ni tako razcepljeno v drobna lakna, kakor je pre

divo našega izdelovanja, marveč nekoliko trakasto, kar pa fabrike ravno zahtevajo, ker jim tako predivo dá veliko več praznega, kakor pa naše navadno, zato ker se lik pri mikanji lepo razcepi in malo hodnika ostane, ko nasproti od našega veliko hodnika odpade, praznega je pa manj, ker je preveč sesekano. Toda za domačo prejo je zavolj tega predivo Belgijskega izdelovanja manj pripravno, če bi se hotelo kar surovo izpod otrepalnice presti. Potreba ga je mikati. Toda če hočemo imeti lepo blago, morajo mikalniki drugačni biti, kakor se pri nas navadno vidijo, ki ga naredé, zabivši kakih 10 žebļjev v desko.

Za domačo rabo sta dosti dva mikalnika, eden za prvo roko, drugi pa za lični izdelek. Osti morajo biti jeklene, okrogle in lepo na dolgo ošpičene, prav tako, kakor šivanka in so v železno ploščo ali za domačo rabo tudi v prav trdo leseno diljico vtrjene. Pri prvem mikalniku so osti 5 do 6 palcev dolge, $1\frac{1}{2}$ črte debele; v vrsti stojé po 8 črt narazen. Vrste same so po 5 črt narazen. Osti so v vrstah tako razdeljene, da ne stojé druga za drugo, ampak med ostmi v prvi vrsti stojé une v naslednji, tako da so osti od spredaj še enkrat tako goste videti.

V drugem mikalniku so pa osti po $3\frac{1}{2}$ palce dolge, 1 črto debele in stojé v vrstah po $3\frac{1}{2}$ črte, vrste same pa po 2 črti narazen. Osti stojé v tem redu, kakor pri prvem. Na prvem mikalniku ostane hodnik, kar ga je vmes; na drugem mikalniku se pa predivo razcepi v lična lakna, da je tako praznje predivo za vsako prejo pripravno.

Dobro predivo, kakoršno zahtevajo fabrike, mora biti popolnoma očiščeno od pezdirja in najprvo trdno, potem pa dolgo in lično. Na barvi ni toliko ležeče in imajo v različnih krajih različno barvo, vendar pa mora biti barva, kakoršna koli je, povsod enaka. Najbolj navadna je vendar bela barva. Lepo predivo mora biti svitlo kakor svila, mehko in pa mastno za tipanje. Ako se lik poskuša vtrgati, mora lom v lična lakna se razcepiti, ne pa gladko se odlomiti, kakor bi bil presekan.

Ker je izdelovanje na Belgijskem stolu precej počasno, zato so poskušali tudi za otrepanje napraviti stroje in imamo jih na izbiro, toda delajo jako različno, nekateri bolje, drugi slabeje. V predivoizdelovalnicah, kjer se izdeluje navadno blago na debelo, rabijo stroje; kmetovalci pa, kateri predivo sami izdelujejo, otrepajo večidel na rokah z Belgijskem orodjem. V izdelovalnicah zeló hvalijo tako imenovane Erlandske otrepalnice, ki so posnete po Belgijskem stolu. Imajo namreč ravno tako vravnano otrepalno desko, kakor Belgijski stol; zadej za desko imajo vreteno s krogom in va-nj vdelanih 8 nožev, ki se vrté in skor tako delajo, kakor otrepalni nož. Taka otrepalnica bi se dala napraviti tudi na rokah, toda tukaj se skoraj ne splača, tako kot pri terilnici, ker se potrebujete potem dve osebi za-njo, kateri pa na stroju ne napravite dosti več, kakor posamezno na stolu, a vendar se dá na stolu lepše izdelati kot na stroju.

Po dosedanjih naših skušnjah izraste v srednjih letih na oralu prostora iz Ruskega semena okoli 45 centov na zraku suhega lanú in kake 6 do 8 vaganov semena. Iz 100 funtov zeleno suhega lanú dobimo okoli 75 funtov v vodi godnega in suhega. Iz 100 funtov godnega suhega lanú smo dobili okoli 20 funtov otrepnega prediva in 1 do 2 odpadka. Iz 100 funtov negodnega suhega lanú se sme toraj pričakovati okoli 15 funtov otrepnega prediva. Po takem je prirastlo na oralu 680 funtov dobrega prediva, — semena se potrebuje na oral 3 in pol do 4 vagane. Ako se predivo lično mika, se dobí iz 100 funtov dobro otrepnega prediva okoli 60 funtov praznega in okoli 37 funtov hodnega prediva, drugo odpade.

Kakor skušnja uči, zamore napraviti en delavec ali ena delavka razmerno na terilnici in Belgijskem stolu na dan, če se dela 12 ur, 8 do 10 funtov otrepnega prediva in to s trenjem in otrepanjem vred. Na prvi pogled se to z našim navadnim izdelovanjem ne vjema, kajti naše terice, napravijo na dan po 20 tudi 25 funtov prediva. Toda poglejmo stvari bolj v obraz in videli bomo, da je rezultat v resnici ravno nasproten, kakor se vidi.

Prvi razloček je ta, da naše terice ne delajo po 12, marveč sploh po 18 ur ali pa še več na dan; potem pa mora biti lan tako suh, da skor razpada od vročine; ako bi se z Belgijskim orodjem tako suh lan izdeloval, bi se ga tudi dalo napraviti mnogo več, kakor sicer, nasproti pa se z navadno trlico samo 25 stopinj suh lan še izdelovati ne dá. Pri tem pa naše terice izdelujejo predivo le na pol, tako da skoro polovica pezdirja ostane v predivu, med tem, ko je predivo po Belgijskem načinu izdelano brez vsakega pezdirja. Toda pglavitni razloček je vrednost. Predivo se največ skazi z vročino in prehudim sušenjem, in pride ob ceno tako, da je v najboljšem slučaju za tretjino manj vredno, kot uno po Belgijskem izdelano.

Vzemimo, na pr., da se pridela na oralu zemlje okoli 45 centov lanú in da se dobi iz njega po skušnjah leta 1873 okoli 680 funtov prediva; računajmo ga po navadni metodi izdelanega po 20 gold. cent, vrže 136 gold. Ravno tisti lan po Belgijski šegi izdelan smemo bolj gotovo po 30 gld. cent računati, kot unega po 20 gold. Računajmo ga 680 funtov po 30 gold., vrže 204 gold., toraj 68 gold. več ko prej. Ta razloček se nam pa še bolj očitvidno pokaže, ako primerimo dohodke in stroške pri obdelovanji.

Kakor so sedaj pri nas razmere in nas skušnja uči, imamo na oralu zemlje z lanom obsejane in lan v predivo podelan vseh stroškov okoli 172 gold.

Dohodkov imamo pa:

Semena računimo 8 vaganov po 6 gold. 48 gold., prediva po navadni šegi izdelanega 680 funtov po 20 krajc. 136 gold., skupaj 184 gold.; po odbitih stroških z 172 gold. nam ostane dobička 12 gold.

Vzemimo pa zdaj 680 funtov prediva po Belgijski šegi izdelanega po 30 krajc. 204 gld., seme ravno tako kakor prej 48 gold., skupaj 252 gold., po odbitih stroških z 172 gold. ostane dobička 80 gold.

Tu imamo primero dobička 12 k 80, to je, več ko šestkrat toliko, in to je vse ležeče na samem izdelovanji, kajti druga dela in drugi stroški so enaki tu ali tam.

Da pa tudi stroški izdelovanja pri Belgijskem načinu niso dosti ali pa nič različni memo našega, bomo kmalu videli.

Veči del imajo pri nas o teritvi posebno prihrani jako napčne in nespametne potroške, veliko večje, kakor je prav in potreba. Toda to mora že skor tako biti, če ne, gospodar drugokrat ne dobi delavcev in delavk. To pa je jako škodljiva razvada, ki se nikakor ne vjema s pravimi gospodarskimi načeli. Pa človek bi že ne rekel toliko o tem, ako bi tudi delo bilo res dobro. Nočemo s tem grajati naših delavcev in delavk, kakor da bi ne storili svoje dolžnosti; oni storé, kar morejo in znajo, toda mi hočemo samo to pokazati, da se z enakimi stroški in pri enakem ali še boljšem zaslužku, pa po drugem načinu, dá veliko boljše blago napraviti, kakor zdaj.

Vsak gospodar, kdor je z lanom opraviti imel, bo pritrdil, da stane samo izdelovanje, to je, teritev za cent prediva 8 do 10 gold., ako računa vse stroške, kar jih ima pri tem. Funt prediva pride po takem stati 8 do 10 krajc. Ako bi se predivo izdelovalo po Belgijskem načinu in če napravi en delavec na dan 10 funtov prediva, ter računamo 8 do 10 krajc. od funta, zasluži na dan tak delavec 80 kr. do 1 gold. Kakor so dandanes razmere pri nas, se sme ta zaslužek za take delavce kot pri teritvi že precej dober imenovati.

Tukaj lahko vidimo, da je mogoče s tistimi stroški izdelati dobro blago, kakor slabo.

To je že vse prav, si bo mislil ta in uni; al kako bi se stvar preuredila in dosegla, in kako bi bilo treba jo prijeti, to je drugo vprašanje.

Poskusimo še na to vprašanje odgovoriti.

Res je, da bo mogoče naše predivstvo še le po tem zdatno povzdigniti, če napravimo predivoizdelovalnice, posebno po večjih predivskih okrajih. To moramo toraj prvo priporočati. Vendar predivoizdelovalnice ne bodo povsod na enkrat, koder bi jih bilo treba, in če bi prav bile, vendar v manjših in oddaljenih krajih ne bo mogoče se jih posluževati, ker bodo za marsikoga predaleč, kajti surov lan se ne spleča daleč voziti. Tukaj bo treba še zmiraj predivo na rokah izdelovati.

Za take kraje, kjer bi se predivoizdelovalnice ne splačale, ker bi ne imele dosti dela, ali pa kjer ni priložnosti, da bi se napravile, in sploh povsod, koder se lan prideluje, pa ni izdelovalnic, bi bilo razun tega, kar smo že tukaj o pridelovanji in izdelovanji govorili, še svetovati:

1. Da bi v takem kraji kak posamezen kmetovalec ali pa cela občina skup napravila pripravno poslopje za sušenje lanú in izdelovanje prediva, kakor imajo že zdaj pone katerih krajih posebne sušilnice za to; samo nekoliko drugače bi mogle biti vravnane. Taka sušilnica bi morala imeti dve sobi, v prvi bi bila naprava za sušenje, v drugi bi bil pa prostor za izdelovanje, za orodje in delavce. K temu bi ne bilo treba tako posebnih stroškov. Naši premožnejši kmetje po deželi, posebno v bolj hribovskih krajih, imajo večidel dosti poslopja, in marsikateri še posebno kajže in v njih tako imenovane gostače. Taka kajža bi se prav z malimi stroški dala predelati v sušilnico za lan.

2. Da bi napravili v take sušilnice namesto navadnih trlic Belgijsko orodje in sicer eno terilnico in kakih 6 ali 8 otrepalnih stolov, po potrebi tudi več. Terilnica pride stati sedaj okoli 80 gld., toda, če bi se pri nas domá napravljale, bi dosti ceneje prišle. Otrepalne stole pa lahko vsak mizar napravi in ne stanejo veliko.

3. Da bi se v vsakem takem kraji nekoliko delavcev in delavk navadilo predivo izdelovati po Belgijski šegi namesti našega sedanjega izdelovanja, kajti vsak za-se tega ne more in tudi dostikrat časa nima. Ker so že v vsakem kraji zdaj za to posebni delavci in delavke, ki so vajeni s predivom ravnati, bi se ti najprej navadili novega izdelovanja, če pa ne, se pa tudi vsak drug tega kmalu privadi. Kdor ima količkaj pripravnosti za to, se v dveh mesecih privadi vsega potrebnega. Eden teh delavcev bi moral tudi razumeti gojenje lanu v vodi in bi pazil na godilnice, da bi bilo vse v redu.

4. Plačilo naj bi se pre naredilo in vravnalo od funta ali centa samo na denar. Kar je treba pripeljati ali odpeljati in kar je treba posebnih delavcev, drv

za kurjavo itd., bi bilo najboljše, da bi preskrbel vsak, komur se dela, za sebe.

Tako bi bilo mogoče najprej in po najkrajšem potu vpeljati pri nas Belgijsko izdelovanje. Tako bi ne bilo treba nobenih posebnih novosti, ker bi bila osnova skor vsa po starem in primerna, samo delalo bi se drugače in z drugačnim orodjem, in vsa naprava bi bila boljše vredjena.

Pri vsem tem moramo gorko priporočati, da bi pri nas tudi za ta gospodarski oddelek se napravilo posebno društvo, katero bi skrbelo za povzdigo predvstva, kajti povsod veljá: združena moč!

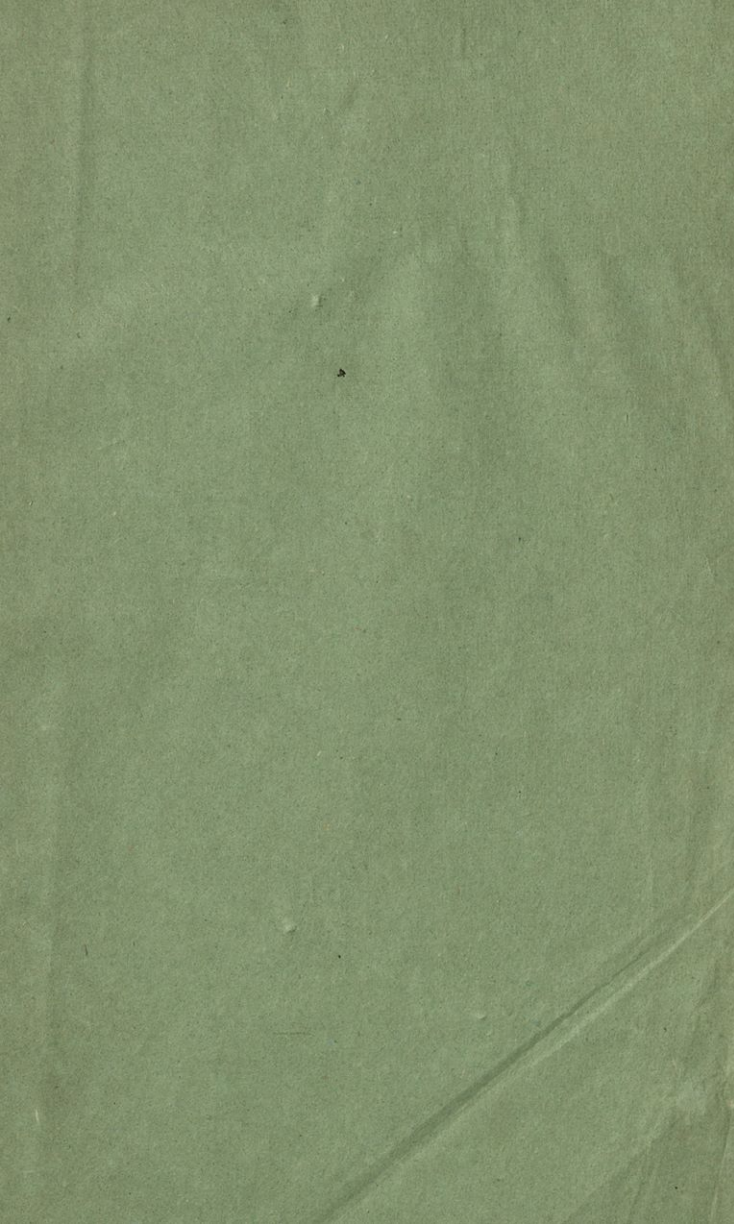
KAZALO.

	Stran
Podnebje, zemlja za lan, njena lega, lanene sorte	5
Gnojenje, obdelovanje in priprava zemlje za lan; setev in vr- stenje	8
Dela po setvi, pletev, zoritev za predivo in za seme, spravilo .	20
Izdelovanje sploh	29
Gojenje: na rosi in v vodi. — Voda. — Godilnice. — Belenje	29
Izdelovanje: sušenje, trenje in otrepanje, nekaj o mikanju; splošne opombe	42

1078

633.521 + 644, 11.02

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000513322

